NEMZETI NŐNEVELÉS.

V. ÉVFOLYAM. 1884. MÁJUS. V. FÜZET.

A NŐNEVELÉS FELADATAIRÓL.*

VERESS PÁLNÉ ELNÖKI BESZÉDE AZ ORSZ. NŐKÉPZŐ EGYESÜLET EZ ÉVI KÖZGYÜLÉSÉN.

Mélyen tisztelt Közgyűlés! A Kisfaludy-Társaság egyik nagygyűlésén annak elnöke, *Lukács Móricz* megnyitó beszédében nagyon találóan mondotta, hogy mily nehéz feladat, ugyanegy tárgyról, ugyanazon egyénnek, s még azon felül nagyobbára ugyanazon közönség előtt évente szólani a nélkül, hogy az ember ismétlésekbe ne essék s unalmassá ne legyen.

Hasonló helyzetnek a súlyát érezem ma én is, midőn érdek ébresztően kivánnék beszélni és alig van módomban új dolgokat mondani, a melyek erre a czélra szolgálnának; sőt még az egyesület évi működését sem ismertetem, pedig ennek adatai joggal tarthatnak számot a közfigyelemre, mivel ez a választmány jelen-

* Az Orsz. nőképző egyesület, melynek oly bokros érdemei vannak nőnevelésünk felvirágoztatásában, f. év május 4-én tartotta meg közgyűlését saját épületének nagytermében. A közgyűlést *Veress Pálné úrnő* nyitotta meg azzal a szép elnöki beszéddel, a mely füzetünk közleményeinek élén áll s melynek átengedéséért e helyen is köszönetet mondunk. A közgyűlésen előterjesztett választmányi jelentésből közöljük a következő közérdekű adatokat: a tanintézetnek, a mely felállításakor, 1869-ben csak 12 növendékkel nyittatott meg, ez iskolai évben 271 növendéke volt s a nem rég épített új helyiség már is elégtelen a jelentkező növendékek befogadására. A tanintézet 271 növendéke közül 53 az intézetben lakik s teljes ellátásban részesül. Az intézet felsőbb tanfolyamának növendékei közül 5-en tették le az elemi isk. tanitónői vizsgálatot. A választmány által rendezett tavaszi bál és mulatság kerek számmal 3000 frtot jövedelmezett; az intézet évi bevételei teljesen fedezték a kiadásokat s az egyesület házára, a mely hivatalosan 160,000 frtra van becsülve, még mintegy 90,000 frtnyi teher nehezedik. A választások megejtése után az egyesület ügyeinek vezetése ismét a régi választmány kezébe tétetett le. *Szerk.*

téseképen a tisztelt jegyző urnak lesz feladata. De nem riadok vissza régi dolgok ismétléséről sem, mert tudom, hogy ha valamely eszmének propagandát akarunk csinálni, szükséges, hogy annak hasznát, igazságát, jogosultságát minél többször hangoztassuk s oda hassunk, hogy az minél általánosabb elismerésnek örvendhessen és minel több követőre találjon.

Meg fogja tehát nekem engedni a tisztelt Közgyűlés, hogy a mai nap alkalmát is megint amaz előnyök felsorolására használjam fel, a melyek a nőre szállanak, ha alapos, széleskörű míveltségben részesül. Teszem ezt annál nagyobb lelkesedéssel, mert erős meggyőződésem, hogy a nő sorsán leginkább az ő szellemi míveltségének emelése által lehet és kell is javítanunk. Ez a műveltség — a szív és ész műveltsége — szabadít fel a tudatlanság bilincseiből, a tehetetlenség vezető szalaga alól, és az annyira káros előítéletektől. Ez békíti ki az embert adott helyzetével, mert tisztúlt fogalmakkal látja őt el az emberi méltóságról és az ember kötelességeiről; ez ád ügyességet bárminő körülmények között s oly élvezeteket nyújt, melyek nem fényűzésen alapúlnak és nem múlandók, hanem tartós becsűek. És ha semmi sem vigasztal, semmi sem elegít ki, úgy nyugalmat fogunk találni Isten fenségének és a természet nagyszerűségeinek szemléletében, melyek legigazabb megismeréséhez megint csak az alapos műveltség vezet el bennünket legbiztosabban.

Igen nagy hasznára van tehát az alapos és tudományos míveltség a nőnek is; sőt csakis használ anélkül hogy ártana, mert a tudománynyal foglalkozás iránti nagyobb hajlam csak ott lehet kártékony, hol az ész nem zabolázza a képzelet csapongásait és e kettő fölött nem uralkodik az alkút nem ismerő kötelességérzet. De hisz a mi oktatásunknak épen legfőbb feladata az, hogy az észt fejleszsze s erre támaszkodva a szív kiművelése által a kötelességérzetet megerősítse. Művelt, méltóságukat ismerő, kötelességeiket tudó, hivatásukért lelkesedő nőinket nem féltjük attól, hogy házi körüket s e körben mindennapi kötelességeiket el fogják hanyagolni.

Korunk dicséretére legyen mondva, odáig haladt és annyira

elterjedt már a felvilágosultak nézete, hogy egy nemzet míveltségi fokának meghatározásában a nők míveltségi fokát tekintik mértéknek. Az egyes családokban minden gyermeken azonnal megismerjük az édes anya kezének nyomát; a lakásban minden csekélységen elárulja magát a gondos házi asszony ízlése s nemcsak a külső rend vallja őt mesterének, a család belső zavartalan békéjének, boldogságának szálait is a gondos anya, a nemes hitves szövögeti. A milyen a nő, olyan a család; a milyen a család, olyan az egész társadalom. Az egészséges társadalmi élet pedig erőssé teszi a nemzetet, hatalmassá az államot. Nem túloznak tehát, a kik azt állítják, hogy az emberiség fejlődésére alig van valami olyan gyökeres hatással, mint a nők csendes, a nyilvánosság elől szerényen elrejtőző, de szakadatlan munkássága hivatásuk nemes betöltésében.

Egyesületünk arra a czélra alakúlt, hogy a nők alapos s magasabb szellemi kiképeztetésére alkalmat nyújtson. E végből oly tanintézetet tart fen, a melyben növendékeit tizenegy osztályon át a betűk ismeretétől a tudományok magaslatáig vezeti. A négy elemi osztály előkészít az ismeretszerzésre, a négy középosztály megszerzi a szükséges ismereteket, míg a három osztályból álló felső tanfolyam tovább fejlesztvén az észt, érlelvén a gondolkozást, és szabatosabbá tevén a fogalmakat, összeköti az ismeretek szálait, harmonikussá teszi a nyert műveltséget s ezzel betetőzi az oktatást. Tantervünk híven szemelőtt tartja a nő hivatását, t. i. hogy mint hitves és anya rendületlen oszlopává lehessen a családi boldogságnak s öntudatos nevelőjévé a jövő nemzedéknek, melyben neki kell megvetnie az erős, becsületes jellem alapját, neki kell kifejlesztenie a kötelességérzetet, neki kell ápolnia a haza és emberszeretet szent tüzét.

Ezek következtében joggal megvárhatnók, hogy a tisztelt szülők leányaikkal — ezeknek helyesen felfogott érdekében — ép e három felső osztályt kivétel nélkül áttanulmányoztatják s őket ha lankadnának is, kitartásra buzdítják. Fájdalom, ebben a várakozásunkban mindeddig csalódtunk, mert emez osztályainkat felénél is kevesebb növendék látogatja mint az alsókat. Nem tagadom, sőt

készséggel elismerem, hogy a három felső osztálynak bevégzése áldozatokat, türelmet, kitartást követel, még pedig mind a szülők, mind a növendékek részéről; az is kétségtelen, hogy már csak az intézetbe s onnan haza kisérés is sok alkalmatlansággal jár s a leány a háztartásnál sem lehet segítségül, míg tanúlmányait be nem fejezte; gátúl szolgál még az is, hogy némely szülők már alig várják, hogy lányukat a nagy világba vezessék, ha nem áll is lányuk érdekében, hogy ezt siettessék: de jólélekkel állíthatom, hogy ha a szülők mindemez áldozatok árán is bevégeztetik leányaikkal intézetünk felső tanfolyamát, a mely a fen említett érdekek szemmel tartása által hazánkban igazán hézagot pótló, mindazért, a mit ennek fejében maguktól vagy lányaiktól megvontak a jutalom el nem fog maradni, ez a jutalom pedig áldásos s az egész életre kiható leend. Voltak esetek, mikor a szülők csak tíz osztályt végeztettek el lányaikkal, de a tizenegyedikre már nem bocsájtották: a hátra levő rövid idő — alig tíz hónap — megnyerése miatt koczkáztatták tehát lányaik tízévi tanulmányának eredményességét, befejezettségét. És sajnos, azt tapasztaljuk, hogy épen a vagyonosabb szülők nem szorgalmazzák, hogy lányaik a felsőbb osztályokat is bevégezzék; holott nagyon jól tudják, hogy azt a míveltséget, a melyre itt szert tehetnek, házi oktatás által nem pótolhatják s épen e jobb módú családok leányai lennének arra hivatva, hogy a jó nevelésnek áldásait nagyobb körökben is érvényesítsék s ő rájuk vár a feladat, hogy azokat a fiugyermekeket neveljék, a kik számára a társadalom már előre is fényes pályát és tág hatáskört jelöl ki a közéletben. Tanintézetünkben eddigelé 51 növendék fejezte be a teljes tanfolyamot. Ezek közűl többen férjhez mentek; azok pedig a kik maguk fentartására voltak utalva, valamennyien alkalmazva vannak s kivétel nélkül meleg hálaérzettel vannak eltelve az intézet iránt és nagyrabecsülik az abban nyert műveltség jótéteményét.

Nem bírom tehát elég hathatósan buzdítani és kérni a tisztelt szülőket, hogy legyenek kitartással s engedjenek időt leányaiknak tanúlmányaik befejezésére, sőt serkentsék őket erre; mert meg vagyok győződve, hogy ha ezt nem teszik, pótolhatatlan mú-

lasztást követnek el s oly módon vétenek lányaik érdekei ellen, hogy azt többé jóvá nem tehetik. Mert kimondhatatlan megelégedéssel és lelki megnyugvással tölti be lelkünket, ha önmagunk felől s a kívülünk létezőkről világos áttekintést nyerünk. Mily sokféle, mily gazdag és tiszta élvezetet szerez nekünk, ha a természetben működő erőket ismerni és kellően méltányolni tanuljuk; mily hatalmas eszközökre teszünk ez által szert a magunk és embertársaink tökéletesbítésére! De épen ezért tanulnunk kell, még pedig nem felületesen, mi igen keveset vagy épen semmit sem ér, hanem alaposan; nem szórakozásból, a melynek akármikor véget vethetünk, hanem lelkesedéssel, a mely a dolgok mélysége felé van s az eszmék magasságába emel bennünket.

Mielőtt áttérnénk a napirendre, egyesületünk nevében hálás köszönetet kivánok mondani mindazoknak, a kik egyesületünk érdekeit előmozdították, első sorban a vall. és közokt. miniszter úrnak, a ki intézetünket ez évben is kegyesen segélyezte, nem különben a többi kegyes adakozóknak, — a hazai sajtónak, a mely czéljaink elérésében bennünket mindig önzetlenül támogatott, — a szülőknek, a kiknek bizalma intézetünket megnépesítette, — a választmánynak, az igazgatónőnek, a tanároknak és nevelőnőknek a kik buzgó fáradozásukkal ez évben is egy lépéssel közelebb juttatták intézetünket az eléje tűzött szellemi és erkölcsi czélokhoz. Legyen szabad végül egyesületünk t. tagjait továbbra is felkérnem, hogy támogassák és pártolják intézetünket szóval és tettel, hogy az minél jobban fejlődhessék és tökéletesedhessék. Azok a szép eredmények, a melyekre büszkén mutathatunk, elbizakodottakká ne tegyenek bennünket; ne gondoljuk, hogy az a buzgalom, a melylyel eddig fáradtunk, ezentúl tán feleslegessé válik s vigyázzunk, hogy szemünkre ne vessék, a mit annyira szeretnek a magyar ember szemére vetni, hogy lelkesedésünk csak szalmatűz volt. Előttünk csak egy út áll nyitva, az, a mely előre visz s ezen az úton még a megállapodás is hanyatlás; előre pedig csak a munka, a kitartó s fáradhatatlan munka visz. Egyesítsen bennünket az a lelkes munka s egyesületünk és az egyesület intézete virágozni fog. A közgyűlést ezennel megnyitottnak nyilvánitom.

KÉPEK AZ ISKOLAI ÉLETBŐL.*

(Negyedik közlemény.)

V.

Mikép végzi a jeles tanítónő az önképzés szép feladatát?

«A jó pap holtig tanul!» ezt mondja a magyar példabeszéd s mi hozzá teszszük, hogy a jó tanítónak is folytonosan tanulnia kell; mert csak ez esetben taníthat holtig sikerrel. Azonban jól tudjuk, hogy a mint a papok között is akad akárhány, a ki nem tanul holtig, úgy a tanítók egy részéről is bátran elmondhatjuk, hogy nem törődik az önképzéssel.

Van bizony akárhány tanító, a ki azt a kis ismeretbeli tőkét, a melyet a képzőintézet nyujtott neki, nem forgatja, nem gyarapítja a gyakorlati élet mezején, s így megesik rajtuk, hogy — alig veszik észre — egyszer csak odáig jutottak, hogy azt sem tudják már biztosan, a mit tanítaniok kellene. Különösen a tanítónőket éri sűrűn az a vád, hogy a képesítő vizsgálat letétele után kisebb gondjuk is nagyobb annál, a mit önképzésnek nevezünk Jogos-e a vád, nem kutatom, csak annyit mondok, hogy nemzeti nőnevelésünk érdeke megkövetelné, hogy tanítónőink az önképzést a lehető legnagyobb szorgalommal folytassák s legyenek egytől-egyig ahhoz a jeles tanítónőhöz hasonlók, a kinek e téren való munkásságát tisztelettel szemléltem már gyakrabban. Legyen szabad e munkásság képét bemutatnom.

Az én jeles tanítónő ismerősöm az iskolai év alatt is a leg-

* Lásd a harmadik közleményt az idei évf. IV. füzetének 241—266. lapjain.

gondosabban elkészül az egyes gyakorlati tanításokra; tanítási vázlatainak, részletesen is kidolgozott előadásainak száma fényesen igazolja ezt. Néhány vaskos kötetnyi írott könyvét láttam már, a mely ily dolgozatokat foglalt magában. E könyveken kívül van neki minden egyes tantárgyra nézve, a melyet reá bíztak, egy-egy betűsoros nagy írott enciklopédiája. Ezen könyvek a legvilágosabban tanuskodnak arról, hogy a tanítónő sokat olvas s a mit olvas, azt mindig fel is tudja használni oktatási s nevelői műveltségének gyarapítására.

Kíváncsiak nemde tisztelt olvasóim arra, hogy milyenek lehetnek ezek az enciklopédiák? Elmondom. Az egyiknek címe ez: *Földrajzi ismeretek tára.* Betűsorban következnek e könyvben a földrajzi fogalmak és e fogalmak mellett mindig ott állanak a fogalommagyarázatok; különösen nem hiányoznak ezek az idegen *műszavakkal* jelzett fogalmak mellől. Fölütöttem ezen könyvben a magyarországi fürdőhelyek neveit, s bámulva vettem észre, hogy a derék tanítónő a mult évi *napi lapokból* mind szépen kiszedegette az eme fürdőkre vonatkozó fontosabb tudósításokat, azokat, a melyeket esetleg a gyakorlati tanítások alkalmával felhasználhat. Mily szép szorgalommal dolgozhatott jeles tanítónőnk a földrajzi ismeretek tárán, leginkább kitünik abból, hogy az egyik dolgot a «Vasárnapi Ujság»-ból, a másikat a Földrajzi társaság közlönyéből, a harmadikat a Természettudományi társaság folyóiratából szedte ki, s hogy a nagyobb művek, minők a «Föld és Népe», «Magyarország és Erdély képekben» stb. is bőségesen felhasználtattak általa.

Midőn megkérdeztem, hogy mire használja föl a tanítónő emez írott könyvét, ezt a választ kaptam: «Nagyobb könyvtárt nem tudnék magamnak szerezni, mert szerény fizetésemből még kiskorú testvéreimet is segélyeznem kell; azért, a mikor csak hozzá jutok valamely folyóirathoz vagy nagyobb drága műhöz, tollal kezembe olvasom azt végig. Azt vettem észre, hogy a tollal olvasott dolog élénkebben meg is marad emlékezetemben és a mi a fődolog, így készített jegyzeteimet igen kényelmesen felhasználhatom, ha a gyakorlati tanításra készülök. Lássa, az ily szegény

tanítónőnek, minő én vagyok, ha kötelességeinek meg akar felelni, így kell magán segítenie!» Meghatott e szerény nyilatkozat és nem tudtam annak ellenállani, hogy a következő bókkal ne alkalmatlankodjam jeles tanítónőnknek: «Adjon az Isten hazánknak minél több ily *szegény* tanítónőt, a kinek szíve ily telve van nemes kötelességérzettel s gazdaggá lesz nemzetünk!»

Úgy tett erre a jeles lélek, mintha nem is hallotta volna a dicséretet, és kezembe adta azt a csinosan bekötött könyvét, melybe nemzetünk remekíróinak s államférfiainak a nevelésre vonatkozó gondolatait írogatja össze. «Ez alkalommal meglepem önt, — így szólt, — kitől e szemelvények gyűjtésére nézve kedvet kaptam. Kossuth Lajos nagy hazánkfiának beszédjeiből böngésztem ki ezt a néhány lapra terjedő, nevelői bölcsességgel teljes mondásokat. Még a mű felén sem mentem keresztül és mégis mily szép az eredmény! Olvassa el régi tanácsadó barátom s mondja meg őszintén, nem közhelyeket szedtem-e össze?» Tetszésemet nyilvánítottam az olvasottakra nézve és a mennyire csak tőlem tellett, lelkesítve buzdítottam a munka folytatására.

Ezután arról beszélgettünk, hogy kiki mit tesz a közelgő nagy szünet ideje alatt. Én elmondtam neki, hogy ismét fürdőbe kell mennem s ott, ha munkakedvem nem hiányzik, folytatni fogom az *Iskolai képek* irogatását. Ő meg elmondta, hogy haza megy falura, özvegy édesanyjához, hova testvérei is mind egybe gyülekeznek; beáll édesanyja mellé gazdasszonynak, sűt, főz, mos, kertészkedik — s a mi időt e foglalkozástól elvonhat, azt arra fordítja, hogy átnézi a jelen évben alkalmazott *részletes tantervet*, hogy azt tapasztalataihoz képest módosítsa, javítsa, — mellékesen meg majd folytatja az enciklopédiák bővítését. Egy regényt is viszek magammal — mondá, — már régóta el akartam olvasni Eötvösünk nagy regényét, mely hazánk XVII. századbeli állapotainak ismertetésével foglalkozik s keresek benne oly részeket, melyeket esetleg olvasmányokká lehetne átidomítani leányiskoláink olvasó-könyvei számára, s közlöm azokat majd a «Nemzeti Nőnevelés»-ben, — ha a szerkesztőség megengedi». — Megigértem jeles tanítónőnknek, hogy majd a közbenjáró szerepet ma-

gamra vállalom. Elbúcsúztunk egymástól, de előbb reábíztam azt a levelet, melyet édesanyjához, az én komámasszonyomhoz intéztem volt s a melyben megigértem neki, hogy a nagy szünidő alatt egy-két napot náluk töltök, hogy lássam, valjon fiából, az én keresztfiamból, is oly derék tanítót nevelt-e, mint a minő a leánya.

Ime bemutattam egy derék tanítónőnek az önképzésre vonatkozó munkásságát. Hogy van-e ehhez a képhez hasonló sok kép a mi iskolai életünkben — mondják meg a tanítónők ! ***

AZ ASSZOCZIÁLÁS, A PUBLIKÁLÁS ÉS A MOTIVÁLÁS.

EGY MEG NEM TARTOTT ELŐADÁS.

Ne nevessenek ki, tisztelt hölgyeim és uraim, legott bemutatandó szellemi gyermekem hosszú és nem valami kellemesen hangzó neve miatt. Szíveskedjenek először őt magát meghallgatni; talán nem is beszél oly furcsán és együgyüen a mint az ember neve és külseje után hihetné. Gyakran megesik, hogy az agyag kancsó zamatos, jó bort rejteget; míg az ékes arany serlegből vizzel fölereszteti gyenge lőrét töltenek poharunkba . . .

Szellemi gyermekem három fontos kérdésre óhajtja irányozni tisztelt hallgatóim becses figyelmét: 1. melyek előrehaladt korszakunk ismertető jelei, 2. melyek e haladás kárai — és 3. mit tehet az iskola, a társadalom emez erkölcsi károk, bajok javítására?

A czikkem élén álló szavakkal egyszersmind haladásunk ismertető jeleit neveztem meg. De igaz-e, hogy haladásunkat főképen ez a három dolog jellemzi? — Vizsgáljuk meg a kérdést közelebbről.

A műveltség legalacsonyabb fokán álló vad embereknél hiában keresük városokat, társadalmi életet, egyesületeket, államokat. Minél magasabb egy nemzet művelődésének foka, annál jobban iparkodnak a nemzet egyes tagjai egyesülés által nagyot, hatalmast létrehozni, annál inkább hajlanak az emberek a társulás, a központosítás felé. Ez által keletkeznek az államok, az államok védelme alatt az egyes polgárok szövetkezései, s az erők egyesítése hozza létre a gyárakat, bankokat, hitelintézeteket, nagy-

szerű vállalatokat, az óriási nagy városok virágzását. London lakosainak száma e század elején alig rugott egy millióra, míg ma már meghaladja a négy milliót. Pest fővárosunknak e század elején mintegy 60.000 lakosa volt, míg az egyesült Budapest lakosainak száma már 400.000-re rug. Korunkban nemcsak egy-egy állam polgárai, hanem a föld különböző nemzetei egyesülnek egymással, hogy világra szóló nagy műveket teremtsenek. Csak a nemzetközi törvényhozásra, a nemzetközi kiállításokra, a Suezcsatornára, a Panamai szoros átvágására bátorkodom a tisztelt olvasót emlékeztetni, és remélem, mindegyikök elismeri tételem igazságát: hogy *a haladás első feltétele és ismertető jele az egyesülés, az asszocziálás.*

De igaz-e az a máaik állításom is, hogy a haladás másik ismertető jele a publikálás, a fizikai és szellemi közlés? — A közlés legfontosabb eszközei: a beszéd, az írás, a könyvek, a sajtó, a posta, a telegraf. A vad embertörzseknek sejtelmük sincs az utóbbi öt közlési eszközről. Hány évezrednek kellett elmúlni, mielőtt az emberek a képírást feltalálták, vagy mielőtt az első hajót készítették! A művelt görögöknél Homerosznak egy példánya több száz talentumba került. A római köztársaság első századaiban a főpap kötelessége volt az évenként előforduló fontos eseményeket egy fehér táblára följegyezni és e táblát saját házában a nép használatára felállítani. Míg hatvan évvel ezelőtt az Európából Amerikába való utazás tizenkét heti időt vett igénybe, addig ma ezt az utat gyors gőzhajó segítségével kilencz nap alatt megtehetjük. Míg a múlt században Washington győzelmeiről csak hetven nap mulva kaphatott hírt Európa, addig mai napság Arthurnak, az Egyesült államok elnökének megválasztásáról már 24 óra alatt értesültünk. Fél századdal ezelőtt egész Magyarországban csak három ujság jelent meg és azok legfürgébbje is csak háromszor hetenkint; holott ma négyszáznál is többen vannak a sajtó képviselői s egyikök-másikuk naponként kétszer is hirdeti a legujabb politikai, társadalmi, művészeti és irodalmi ujdonságokat. A sajtó, a gőzerő, az elektromosság mindenkor hatalmas mozgatói s előbbrevivői voltak az emberiség jólétének, s a műveltség terjedésének, a

nemzeteknek egymással való érintkezésének. Teljes joggal állíthatjuk tehát, hogy *a gyors publikálás a haladás második fontos ismertető jele.*

De a haladást az említetteken kívül még egy harmadik tényező is hatásosan jellemzi. A műveltség alacsony fokán álló néptörzsek gyermekmódra hiszékenyek és babonásak; míg korunkban az emberek szeretnek önállóan gondolkozni s nagy mértékben hajlandók a kételkedésre. Fáradhatatlanok a természet titkainak kifürkészésében, nem hódolnak többé a vak hitnek, a képzelem békóiból mindinkább kivetkőznek, és a számító értelem hangjára hallgatva csak ama törvényeket akarják követni, melyeknek okát is megismerik. A népek úgy fejlődnek, mint az egyes egyének. Minden ember gyermekkorában hiszékeny, később gondolkodik, a kétkedés következtében kutatáshoz fog, és a kutatás eredményei könnyen abba a csalódásba ringatják, hogy tudása elől nincs elzárva, nem maradhat elrejtve semmi. Ha öregebbé válik, megismeri aztán tévedését, balgatag elbizakodottságát s miután megismerte az emberi tudás határait, öntudatos nyugalommal s tisztult lélekkel hódol ismét a hitnek. Ilyen volt a görög és római nép fejlődése is. A jelenkor a kétkedés fokán áll. Nagyon gyakran hallhatjuk azt a megjegyzést, hogy ma átmeneti korszakban élünk. A természettudományok virágzanak, tehetségeink legjavát tudásunk határainak kijebb terjesztésére fordítjuk, törvényeket keresünk mindenben, a tények nem elégítenek ki, a míg az okozatban meg nem találtuk az okot; szóval bátran kimondhatjuk, hogy *a haladás harmadik ismertető jele a motiválás, az okok keresése és megadása.*

Feleslegesnek tartom itt az asszociálás, publikálás és motiválás jó oldalait felsorolni. Bárhova tekintünk, mindenütt megtaláljuk hatásukat. Minden, a mi a XIX. században a művészet, tudomány, kereskedelem és ipar, az állam és emberiség érdekében történt, csakis eme három uralkodó tényezőnek tulajdonítható.

Az asszociáczió hasonlít a jól kifejlődött és egészséges táplálkozási szervezethez; s a mint a tökéletes szív s véredényrendszer hozzájárul a testi élet fentartásához, ép úgy hat a publikálás

is a nép szellemi életére; a mi végre az agy a testnek, az a motiválás a nép szellemi életére nézve.

Nagy, megmérhetetlen nagy e három tényező hatása.

A hova a nap sugarai behatnak, ott világosság van, de a hol nagy a világosság, ott a tárgyak erős árnyékot is vetnek.

Az asszocziáczió nagy mértékben előmozdította ugyan az emberiség haladását, de másfelől az ember érzelmi világára gátlólag hat, különösen pedig a serdülő ifjúság érzelmeire. Gyakran előfordúl pl. az az eset, hogy egy városi gyermek ugyanabban az időben a ház lakói közűl az egyiket nevetni, a másikat pedig sírni látja.

Az első emeletről vig menyegzői zene, a másodikról szomorú halotti ének üti meg fülét. Ugyanazon családban a legkülönfélébb érzelmek követik egymást, s ezek az egymásra torlódó, egymást gyengítő érzelmek nagy mértékben hozzájárúlnak ahhoz, hogy a gyermek érzelmi világa eltompúljon s elzárkozottá, rideggé, fásulttá váljék.

A publikálás nagyon elősegíti a felvilágosodást és főkép az értelmi tehetségek kifejlesztését, de másrészt erősen hozzájárul az erkölcsök elvadításához is. Ezelőtt az ország kormányzóját, érsekét, miniszterét félisteneknek tekintették. Több száz ezer ember élt, kik a kormányzót, a minisztert egész életükben egyszer sem látták. Ma a vasút, gőzhajó segedelmével kinek-kinek gyakran nyilik alkalma, hogy a fővárost meglátogassa s a félisteneknek tartott embereket valódi alakjukban láthassa. De meg az ujságok is megteszik a magukét, hogy pelengérre állítsák őket s nem átallanak igaztalanúl csúfot űzni oly egyénekből, kiket állásuknál fogva általános tisztelet illet meg. Igy rendűl meg a népben a tekintély iránt való hódolat, a mely pedig hatalmas tényezője az állami és társadalmi életnek.

Az újságok azonfelül naponkint tele vannak az egész világon elkövetett csalásról, rablásról, sikkasztásról, gyilkosságról szóló tudósításokkal, úgy hogy a legundokabb s a legiszonyúbb dolgokhoz is mintegy hozzászoktatnak bennünket. Az igaz, hogy ezeket az újságokat nem gyermekek, nem is serdülő ifjak számára szer-

kesztik; de ez nem gátolhatja meg, hogy ezek is hozzájuk ne férhessenek. S ha hozzájuk férnek, minő hatást várhatunk tőlük!

A jó példa ritkán és lassan talál követőkre, a rosz példa ellenben gyorsan és igen gyakran. Ha a fa erős és kifejlődött, kevésbbé ártalmas reá nézve a fagy; de a gyenge repczének és az érzékeny kajszinbaraczkfának virágját a fagy rögtön tönkreteheti. A mi a dér a gyengéd virágnak, ugyanaz a kétkedés a gyermek kedélyének. A felnőttől nem szabad követelni, hogy mindent elhigyjen; ő az okot kivánja tudni: adjuk meg neki az igazság bizonyítékát. De a gyermeknél táplálni kell a hitet; tekintélyes embereket állítsunk eléje, kiket tisztelni és becsülni tartozik. Az érvek az értelem tápszerérül szolgálnak, a hit tápszerűl szolgáljon a gyermeki kedély és tekintélyérzelem számára. Az imént mondottakból következik tehát, hogy az asszocziálás, publikálás és motiválás káros befolyásúak lehetnek, főleg az ifjúságra nézve. Mit tegyen tehát a nevelő, hogy e bajt elhárítsa?

A pedagogiát már nagyon gyakran hasonlították össze az orvostannal. Reménylem, hogy ebben az esetben is megengedik, tisztelt hölgyeim és uraim, hogy ez a két tudomány igen hasonlít egymáshoz. Az orvos lelkére köti a házi gazdának, hogy főképen növényi eledellel táplálkozzék, de a házi gazda szeret vendégségeket csapni s szivesen vesz részt ilyen lakomákban, ha mások hívják meg őt; ilyenkor természetesen sutba kerül az orvosi tilalom s bőségesen áldoznak a hús istenének.

Az orvos azt rendeli a ház asszonyának, hogy a nyarat falun töltse és nappalonként a fenyves erdőben tartózkodjék; de a házi asszony a nyarat Marienbadban vagy más külföldi divatfürdőben kivánja tölteni. Az orvos belátja ugyan, hogy a nagy társaság, a divatszerinti öltözködés a nagyságos háziasszony idegrendszerére még inkább káros befolyást gyakorol; de a viszonyok gyakran hatalmas zsarnokok s kénytelen előttük fejet hajtani.

A XIX. század padegogusa is látja, hogy az ifjúság nevelése hamis uton halad, hogy az élvezetvágy, érzéketlenség, életuntság, öngyilkosságra való hajlandóság ennek következtében mint járványos betegség pusztít. Ő nem is késik a diagnozissal, rendel

orvosságot, szabályozná az életrendet, de nem hallgatnak tanácsára, hiában beszél, küzd aggódik: fáradozása csak annyit ér, mintha falra borsót hányna. A pedagogus pl. azt mondja, hogy az ifjúság erkölcsi nevelése főképen a család kezében van; a minek ez megveti az alapját, azt el nem ronthatja semmi sem; a mit ez elront, jóvá nem teheti sem az iskola, sem az élet.

A gyermek ne legyen sok benyomásnak kitéve, mert a sok megárt. Egyik benyomás eltörli a másikat. Ezelőtt a gyermek ott lakott, a hol déd szülei, öregszülei és szülei laktak. Minden darab butorhoz egy-egy hagyomány fűződött. Minden családnak meg volt a maga krónikája. Ma a gyermek majdnem minden negyed évben más házban lakik, vagy sajnos, gyakran az az eset is előfordúl, hogy a gyermek többet van a vendéglőben, mint otthon. A gyermek ritkán látja atyját, mintha ez nem is lenne tagja a családnak. Szóval ma már a gyermekek igen gyakran nagyvilági polgárok. Ezelőtt a szülői ház a ragaszkodásnak, a hűségnek, a kitartásnak, a szerénységnek és egyszerűségnek érzelmeit ébresztette a gyermek lelkében; mai napság az ily irányban való nevelés a ritkaságok közé tartozik. Ily irányban való nevelést mai nap még csak a kisebb falvakban találunk, és valóban a történet is a mellett tanúskodik, hogy a legnagyobb férfiak, a történelem hősei, a szegény nép kunyhóiban, a közép osztályú polgárok házaiban, az egyszerűség tanyáin neveltettek. Magyarország számos költőt mutathat fel, de Pest nem dicsekedhetik azzal, hogy ezek közül csak egy is itt látta volna a napvilágot.

Mindenütt hallható a panasz, hogy az erkölcsök elvadúltsága aggasztó módon terjed, s ez az elszomorító jelenség a legsulyosabb aggodalmakat kelti társadalmi állapotaink jövő alakulására nézve. E jelenség elszomorító voltát hiába tagadnók; de azt egészen elfelejtik a jövőn kétségbeesők, hogy az a műveltség, a melynek áldásait élvezik s káros hatásairól annyira megijednek, kezünkbe adja azokat az eszközöket és fegyvereket is, melyek segítségével korunk társadalmi betegségeit meggyógyíthatjuk, az erkölcsiség ellenségeit lefegyverezhetjük és *hogy a mai kultura káros hatásai*

csak is az iskola és az ifjuság nevelése iránt való közönbösségnek tulajdoníthatók.

Egészen elfelejtik, hogy sok ezer gyermek a népiskolát csak ritkán és hanyagúl látogatja, hogy sok ezer tanuló csak az alsóbb osztályokba járhat és azután felügyelet nélkül a rosz példa befolyása alatt növekedik fel. Egészen elfelejtik, hogy a tanköteles ifjuságnak körülbelül ötöd része egyáltalában nem jár, vagy nem is járhat iskolába; ennek következtében minden tanítás és nevelés nélkül növekszik fel. Miért nem fordúlnak haladásunk hatalmas tényezőjéhez, az asszocziáczióhoz, hogy általa az ilyen elhanyagolt gyermekek fölött örködjenek? Miért nem egyesűlnek a panaszkodó emberbarátok a szegény gyermekek számára való gyermekkertek életbeléptetése érdekében, erkölcsileg elsülyedt gyermekek számára való javító intézetek felállítása czéljából? Miért nem egyesűlnek a mi korszakunk nagyszavú birái, hogy tettek által a szegény néposztály sorsán enyhítsenek? Miért nem alkalmazzák a publikálást, hogy ezáltal a serdülő ifjúságot kötelességeiről és a jólétet előmozdító életmód felől felvilágosítsák. Miért nem gondoskodnak népkönyvtárak felállításáról és nyilvános olvasó termek berendezéséről a közhasznú ismeretek és erkölcsi fogalmak elterjedése érdekében?!

De iskolai nevelésünknek is megvannak a maga hibái.

A XIX. század ifjúságának lelkében csak igen nehezen keletkezhetik egy gondolatkör, mely elég erős lenne őt a gonosztól visszatartani. Felületesség, szórakozás és a «nil admirari» következményei a gyorsan egymást követő benyomásoknak. A görögöknél Homeros, az ókori és középkori zsidóknál és keresztényeknél a biblia volt mind az ifjúságnak, mind az öregeknek az a könyve, melyből műveltségöket merítették. A mai korban a nevelésnek és tanításnak minőségét a könyvek száma szerint vélik megitélhetni. A gyermekek mindig új tantárgyakkal halmoztatnak el, de a fogalmak homályosak maradnak, világosság, melegség és erő nélkül. Tantervek, tantárgyak igen gyakran változnak. Az új kor tanítása keveset gondoskodik a képzetek megerősítéséről, azoknak meggyökereztetéséről és a jellem képzéséről. Az akarat, a

jellem az érzelmeken alapszik. Az újkor tanítása látszólag világos de nem erkölcsképző és nem az érzelmekre ható. Az ifjúság nagyon gyakran hagyja el az iskolát a nélkül, hogy a szükséges erkölcsi képzeteket birtokába kerítette volna és a nélkül, hogy legfontosabb emberi kötelességeit ismerné.

Mi a felvilágosodás korszakában élünk. Mindenki tudni akarja annak okát, hogy mit miért cselekedjék. Tehát miért nem adják meg, e tekintetben is a szükséges felvilágosítást a serdülő ifjúságnak? A mai kor gyermeke nagyon különbözik a középkorban vagy ó-korban élt gyermektől. Századunk gyermekét úgy nevelni, mint a középkorbelit, annyit tenne, mint egy tizenöt éves gyermeket anyatejjel táplálni, vagy ezt egy két éves gyermek ruhájába öltöztetni.

Vallásos hitének megerősítése mellett vessük lelkébe az ethika tanait, a nemzetgazdászat alaptételeit. Talán kérdezhetné, miért teljesítsem kötelességeimet? Tanítsd meg arra, hogy a kötelesség hű teljesítése legbiztosabb alapja boldogságunknak. Mutasd meg neki, hogy a szerénység, önuralom és mérsékletesség hozzájárúl saját életének hosszabbításához és saját jólétének előmozdításához. Talán azt fogja kérdezni: miért kövessem az erény utját? Tanítsd meg arra, hogy az erénynek követése embertársaink szeretetét és tiszteletét vonja maga után, hogy az erény követésének tudata keblünket megelégedettséggel tölti el, hogy az erény követése saját boldogságunkat és embertársaink boldogságát egyaránt előmozdítja, hogy a kötelesség teljesítése nélkül és az erény követése nélkül az emberi társadalom nem is állhatna fen; ép azért minden igazságtalanság elveszi a maga büntetését, a társadalomtól, az államtól, és a királyok királyától.

Az a meddő panaszkodás és jajveszéklés, hogy korunkban az ifjúság egyre roszabbá válik s elfajúl, hogy a bűnösök száma mindegyre növekszik és hogy ezen szomorú tünemények a haladásnak következményei, mit sem használ. Mi az időt és haladásunkat vádoljuk mind e roszakért, pedig magunk vagyunk okai. A haladást azok is, a kik leghangosabban jajveszékelnek, csak arra használják fel, hogy önző vágyaikat kielégítsék, saját jólétüket előmoz-

dítsák, de a mellett a közjólétre eszük ágába sem jut gondolni. A haladás következtében mindenki jobban meg jobban megismeri *jogait;* de a haladás megköveteli azt is, hogy mindenki ismerje *kötelességeit* is, s ne csak ismerje, hanem teljesítse is azokat. A haladás gőzerővel siet, de a nevelés csiga módra mászik utána; a haladás tényezői hatalmas erővel működnek, de a nevelés nem fordítja a maga javára e hatalmas tényezőket. Pedig már Leibnitz megmondta, hogy az emberiséget csak akkor javíthatjuk, ha az ifjúságot jobb nevelésben részesítjük.

Léderer A.

A NŐNEVELES FINNORSZÁGBAN.

Finnországban a közoktatás-ügy állapota általában nagyon kielégítőnek mondható. A népben nagy a tanulási vágy, s ennek kielégítésére elegendő alkalma is van. Nemcsak a fiú-, hanem a leánygyermekek nevelésére és oktatására is kellő gondot fordítanak finn atyánkfiai. A mi az elemi oktatást illeti, van 130 elemi leányiskola, 269 közös (fiú- és leány-) iskola, s ezekhez járul még számos vándor-iskola is. Női középiskola van 24, közös 8; továbbá 2 nőtanítóképző-intézet. Jelenleg nem rendelkezem oly adatokkal, hogy a finn nőnevelés állapotáról teljes képet nyújthatnék; de kezemnél van a legjobb finn leányiskolának, a helsingforsinak, jelentése hét évi működéséről, s ezt szándékozom most ismertetni, azon reményben, hogy a *Nemzeti Nőnevelés*-nek t. olvasóit talán érdekelni fogja.

A helsingforsi leányiskola tizennégy év óta áll fönn, s ezen idő alatt egyre nagyobb mérvben sikerült megnyernie a közönség bizodalmát, minek tanúságául szolgál a növendékek számának folytonos emelkedése. Az első évben 17 növendéke volt, tavaly pedig már 213; a tanító-testület pedig 14 nő- és 7 férfi-tanárból állt.

Az iskolában tanított tárgyak a következők: hittan, finn, svéd, német, franczia és angol nyelv (az utóbbi fakultativ), földrajz, történelem, mennyiségtan, állattan, növénytan, természettan, szépírás, rajzolás (és ábrázoló geometria), ének, torna és kézimunkák, — A franczia és a német nyelv között választhatnak a növendékek; csak az egyik vagy a másik kötelező tantárgy; de tanúlhatják mind a kettőt is.

A leczkéket minden nap 8-tól 10-ig és 12-től 3-ig tartják, és az óra-beosztás a következő:

	Osztályok							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	Összesen
Hittan	3	2	2	2	2	2	2	15
Finn nyelv	8	3	3	2	2	2	2	22
Svéd ny.	—	3	3	2	2	2	2	14
Német ny.	—	—	—	5	5	6	6	22
Franczia ny.	—	5	6	5	5	4	5	30
(Angol ny.)	—	—	—	—	—	—	(2)	(2)
Földrajz	3	4	5	2	2	1	—	28
Történelem	—	—		2	2	3	4	
Mennyiségtan	6	3	3	2	2	2	2	20
Állat- és növénytan	—	—	—	2	2	2	—	6
Természettan	—	—	—	—	—	—	2	2
Szépírás	2	2	2	—	—	—	—	6
Rajzolás	2	2	2	2	2	2	2	14
Ének	2	2	2	2	2	2	2	14
Torna	2	2	2	2	2	2	2	14
Kézimunkák	—	2	2	2	2	—	—	8
Összesen	28	30	32	32	32	30	31	215
							(33)	(217)

Az előadott tananyagnak rövid áttekintése:

Hittan.

I. o. 33 elbeszélés az ó-testámentomból.

II. o. Az ó-szövetségi szentírás Józsue történetétől kezdve végig.

III. o. Az újszövetség könyveinek áttekintése. 30 fejezet az újtestámentomból.

IV. o. Az újszövetségi szentírás befejezése.

V. o. Luther kis kátéjának olvasása és fejtegetése.

VI. o. Egyháztörténet: ó- és középkor.

VII. o. Egyháztörténet: Újkor. Szentírás-olvasás és magyarázat.

Finn nyelv.

I. Könnyebb olvasmányok olvasása és betanúlása. — Nyelvtan: beszédrészek; alany, állítmány, jelző, tárgy; névragozás; az igeragozásból a jelentő mód. — Gyakorlatok: nyelvtani példamondatok írása.

II. Történelmi és földrajzi olvasmányok. — Nyelvtan: az I. o. tananyagának ismétlése; a mondatrészek, név- és igaragozás tel-

jesen; a particulák. A helyesírás begyakorlása. — Gyakorlatok: fölolvasott kisebb elbeszéllő darabok reprodukcziója.

III. Olvasmány: válogatott darabok az ókori világtörténelemből (olvasókönyv: Grube *Elbeszélések az emberiség történelméből* I.). — Nyelvtan: a beszédrészeknek részletesebb tárgyalása; az alak- és mondattan főrészeinek befejezése. — Gyakorlatok: történelmi olvasmányok reprodukcziója és verseknek átírása prózába.

IV. Olvasmány: Görög regék és finn népmesék; a *Kalevalá*nak első négy éneke. — Nyelvtan: a mondatok nemei; egyszerű és összetett mondatok. — Gyakorlatok: olvasmányok reprodukcziója.

V. Olvasmány: a *Kalevalá*-nak első tíz éneke; 90 közmondás betanulása. — Nyelvtan: a mondattan részletes és rendszeres tárgyalása. — Gyakorlatok: leírások, elbeszélések, jellemzések.

VI. Őszi félév: a *Kalevala* olvasásának folytatása. — Verstan és költészettan: a főbb versnemek; a nép- és műköltészet közti külömbség; az eposz; a fontosabb nép-eposzok (Homeros epopœiái: a Kalevipoeg összehasonlítása a Kalevalával; a Nibelungének és a Roland-dal, Mahabharata és Ramayana, Edda); műeposzok (Aeneis, Shahnameh, Divina Commedia, Gerusalemme Liberata, Luziáda, az Elveszett paradicsom). — Gyakorlatok: részletek a Kalevalából; elbeszélések az újabbkori világtörténetből.

A tavaszi félévben: a *Kalevala* olvasásának folytatása. — Költészettan: idyllikus eposz; idill; mese, monda; legenda; regény és novella; a lantos költés jellemzése; himnusz, óda, dithiramb; románcz, ballada; tanköltészet; a dráma; a szomorújáték, színmű, vígjáték; a dráma szerkezete; a görög színköltészet; Shakespeare; a spanyol és franczia dráma. — Gyakorlatok; közmondások értelmezése; összehasonlítások; értekezések.

VII. A művészetek főnemeinek ismertetése. — A finn irodalom története. A finn nyelv dialektusainak és a rokon ugor nyelveknek ismertetése bevezetésül. Mutatványok a finn irodalomból. — Gyakorlatok: jellemrajzok, értekezések, szabad dolgozatok.

Svéd nyelv.

II. A svéd nyelv elemei.

III. A svéd nyelv elemei (folytatás). Tollba mondott költemények leírása és betanulása.

IV. A svéd nyelv elemei (folytatás). Költemények olvasása.

V. Rendszeres svéd nyelvtan. — Fordítás finnből svédre szóval és írásban. — Prózai olvasmányok; költemények betanulása.

VI. Olvasmány: Runebergnek néhány nagyobb költeménye és svéd mondák. — Költemények betanulása. — Stilisztikai gyakorlatok.

VII. A svéd irodalom története; olvasmányok a jelesebb svéd írókból. — Gyakorlatúl: értekezések, jellemzések.

A VI. és VII. osztályban az előadási nyelv ezen tárgynál a svéd.

Franczia nyelv.

II. 41 leczke Plœtz franczia nyelvtanának finn kiadásából. Az *avoir* és *être* igéknek teljes ragozása.

III. Plœtz nyelvtanának második és harmadik szakasza.

IV. Az eddig tanúltaknak rövid ismétlése; Plœtz könyvének negyedik és ötödik szakasza.

V. Rendhagyó igék; a mondattan főbb részei.

VI. Az egész alaktannak ismétlése; a mondattanból a névmáhasználata.

VII. Fordításokfrancziából finnre: Molière *L'Avare,* Corneille *Horace,* Racine *Athalie, Jean Valjean,* részlet V. Hugo *Les Misérables*-jából. — A mondattan fontosabb részei, és az egész alaktan ismétlése. — A franczia irodalom történetének áttekintése; legrészletesebben XIV. Lajos kora, továbbá Voltaire és Rousseau.

Német nyelv.

IV. Alaktan a rendhagyó igékig. Nyelvtani példamondatok szó- és írásbeli fordítása finnből németre. Német olvasmányok fordítása.

V. Az alaktan befejezése. Fordítás finnből németre és németből finnre.

VI. A mondattannak rendszeres tárgyalása. — Olvasmány: Schiller *Die Jungfrau von Orleans* és Gœthe *Hermann u. Dorothea* I. ének. — Fordítás finnről németre.

VII. Olvasmány: Gœthe *Hermann u. Dorothea, Torquato Tasso,* Lessing *Minna von Barnhelm.* — Schiller: *Geschichte des Abfalls der vereinigten Niederlande* cz. művének fordítása élőszóval. — A német irodalom története. — Gyakorlatok: német költemények reprodukciója prózában, és könnyebb tételek kidolgozása.

Angol nyelv.

VII. Nyelvtan. — Fordítás angolból *(The lamplighter).* — Néhány költemény betanulása.

Földrajz.

I. Mind az öt világrésznek természeti leírása.

II. Az előbbi osztályban tanúltaknak ismétlése. Finn- és Oroszország földrajza, s e két ország térképének rajzolása.

III. (a történelemmel kapcsolatban). Éjszaki és Közép-Európa, kivéve Angliát. Térképrajzolás.

IV. Angolország, Dél-Európa és Ázsiának egy része.

V. Ázsia többi részei, Afrika, Amerika és Ausztrália; Finnország földiratának ismétlése.

VI. Egész Európa politikai földrajzának ismétlése.

Történelem.

III. (a földrajzzal kapcsolatban). Az ókor története a rómaiakig.

IV. Az ó-kor történelmének befejezése és a középkori történet eleje. Az egész ókor ismétlése.

V. A középkori történelem folytatása.

VI. A középkor történetének befejezése. Az újkor története a franczia forradalomig. — Finnország története a hitújításig.

VII. A legújabb kor története, a franczia forradalomtól kezdve napjainkig. — Finnország története a hitujítás korától kezdve végig. — Az egész egyetemes történetnek és Finnország történetének ismétlése.

Mennyiségtan.

I. Az 1-től 100-ig való számoknak mindennemű használata; összeadás és kivonás.

II. Az előbbiek ismétlése. Fejben számolás nagyobb számokkal. Összeadási, kivonási, sokszorozási és osztási példák.

III. Ismétlés. — A tizedes törtek.

IV. Gyakorlatok tizedes törtekkel. Az egész számok oszthatósága, a legnagyobb közös osztó és a legkisebb közös osztandó; a különnevű törteknek egynevűekké való átalakítása; a négy alapművelet törtekkel.

V. Egyszerű és összetett hármasszabály. Kamatszámítás. Lerovat-számolás.

VI. Váltók. — Hatványozás és gyökérvonás.

VII. Geometria elemei. — Betűszámtan elemei.

Állat- és növénytan.

IV. Növénytan: morphologia; Linné rendszere; növények szerkezetének tanulmányozása. — Állattan: az ember; az emlős állatok.

V. Növénytan: ismétlés, folytatás, növényvizsgálat. — Állattan: madarak, csúszó-mászó állatok.

VI. Növénytan: a főbb növényfajok. — Állattan: befejezés.

Természettan.

VII. A természettan főbb részei.

Szépírás.

I. Kezdő-gyakorlatok; kis és nagy betűk.

II. Nagy betűk és számok.

III. Betűk kapcsolata, összefüggő írásgyakorlatok.

Rajzolás.

II. Ábrázoló geometria: vonalak, szögek, háromszög, négyszög, sokszögek, kör. — Egyszerű geometriai sík-idomok és könnyebb egyenes vonalú idomok rajzolása pontozott füzetekbe.

III. Ismétlés. A legegyszerűbb testek, ú. m. koczka, hasáb, gúla, henger, kúp és gömb. Könnyebb díszítmények rajzolása.

IV. A perspectiva-tan elemei, egyszerű gyakorlatok. — Díszítmények rajzolása ábrák és gipszdiszítmények után.

V. Perspektiva; rajzolás gipsz-díszítmények után.

VI. Perspektiva; nehezebb gyakorlatok: bútorok, épület belseje és külseje.

VII. Ugyanaz.

Ének.

I. Karok és egyes dalok hallás után. Az énektan elemei. Később könnyű énekgyakorlatok és énekek hangjegyekből.

II. Énektan; unisono énekgyakorlatok.

III. Énektan; karének két szólammal.

IV. A dur-skálák; karének két és három szólammal.

V. Az énektan ismétlése; moll-skálák; karének két és három szólammal.

VI. és VII. Az ének elmélete. Karének.

Tornázás.

I. és II. Sorfelállítás, fordulatok, kettős rendekbe fejlődés, sorból kilépés és sorba visszalépés. Szabadgyakorlatok: lábújjhegyre állás, térdhajlítás, lépő- és vívó-állás, térd-emelés és nyújtás; karnyújtás és lökés különböző irányba; törzshajlítás és forgatás; egy helyben szökellés. Rendgyakorlatok: közönséges és műjárás, futás. — Szergyakorlatok: mászás függőleges póznán; korláton feszítő támasz, karhajlítás; függő helyzetben egyszerű lábmozdulatok; magas-ugrás. Játékok: macska és egér; halak a hálóban.

III. Sornyitások, vívó állás. — Szabadgyakorlatok: lábemelés különböző irányba, térdemelés, guggolás; karnyujtás, karemelés; törzshajlitás; szökellés előre és hátra. Rendgyakorlatok: csiga-, kígyó-, ellenvonulások, kanyarodások, futás. Szergyakorlatok: függés függőleges köteleken; függeszkedés vízirányos létrán; támaszba ugrás nyújtón; magas-ugrás ugródeszkával.

IV. és V. Sornyitások, mellé-, elé- és mögé-sorakozás. Sza-

badgyakorlatok : lábvetés különböző irányba, térdhajlítás, guggolás; karnyújtás és térdhajlítás, törzshajlítás, karvetés és forgatás. Rendgyakorlatok : nyolczas sorokba fejlődés stb. Szergyakorlatok : hintázas gyűrűhintán, gyakorlatok vízirányos létrán, rúdugrás, bakugrás.

VI. és VII. Rendgyakorlatok. Szabadgyakorlatok : kombinált kar-, láb- és törzs-mozdulatok, gyakorlatok botokkal. Szergyakorlatok : vízirányos létrán függeszkedés, korláton hintázás, ugrás ugródeszkával.

Ezen hétosztályú leányiskola kiegészítője a felsőbb és nőtanítóképző tanfolyam, mely két évre terjed, és 1881-ben nyilt meg. Ezen fölsőbb tanfolyam hallgatói közül azok, a kik a tanítói pályára készülnek, kötelesek hallgatni finn nyelvet és irodalmat, lélektant, neveléstant és még egy vagy több tetszés szerint választott tantárgyat; a kik pedig nem készülnek nőtanítóknak, azok egészen a maguk kedve szerint választhatják meg a hallgatandó tantárgyakat. A fölvételhez megkivántató föltételek : 17 éves kor és végbizonyítvány valamely felsőbb leányiskolától; ennek hiányában fölvételi vizsgálatot köteles tenni a belépni akaró növendék.

A felsőbb tanfolyamban 2 nő- és 6 férfitanár tart előadásokat; az utóbbiak között van három egyetemi tanár.

Minthogy a felsőbb tanfolyam növendékei oly fiatal nők, kik a középiskolai tantárgyakban már kellő tájékozottsággal bírnak, itt a tanítás nem szorítkozik az osztályban előadandó és kikérdezendő leczkékre; hanem a főtörekvés oda irányúl, hogy a növendékeket önálló tanúlásra és munkálkodásra szoktassák, és hogy ezek a tananyagnak nagy részét magántanulás útján sajátítsák el. A tanítás tehát részint olyan, mint a középiskolákban, részint pedig az egyetemi előadásokhoz hasonló, a külömböző tantárgyak természete szerint. A tanárok többnyire egy-két órán át előadást tartanak, azután kollokvium következik, melynél a növendékek számot adnak a tanúltakról. Néhány tárgynál más tanítási módot követnek; így pl. a nyelvnek tanításánál nagyobb súlyt fektetnek a

rendszeres tanításra és kikérdezésre. Ellenben az irodalommal való megismerkedés nagyobbrészt magánolvasás útján történik. Az idegen nyelvek és irodalmak ismertetésénél mindig az illető nyelvet használják előadási nyelvül. A tanárok didaktikai utasításokat is adnak a tanítói pályára készülő növendékeknek, s ez utóbbiak kötelesek próbaelőadásokat is tartani.

A felsőbb tanfolyamban előadott tárgyak: dogmatika; ethika; katechetika; lélektan; neveléstan és a nevelés története (tankönyvek: Rüegg neveléstana, K. Schmidt: *Geschichte der Erziehung und des Unterrichtes*, és K. von Raumer: *Geschichte der Pädagogik*); finn nyelv és irodalom (gyakorlatúl kidolgozandó thémák: «A görög nép szerepe a világtörténelemben;» «A görög nevelés;» «Hogyan jellemzi Goethe Egmontot?»; «A Kalevala jelentősége a finn népre nézve»; «A vérmérsékletek;» «A drámai költészet jelleme»; «A német irodalom állapota a XVIII. század elején és közepén»; «A keresztes hadak következményei»; «A franczia forradalom okai»; A finn nép-lyrika»; «A nő helyzete a Kalevalában»; «Rousseau»; «A finn nemzeti érzés ébredése»; «A romanticizmus Németországban» — stb.); svéd nyelv és irodalom; német nyelv és irodalom; franczia nyelv és irodalom; angol nyelv és irodalom; történelem; mennyiségtan. — A tavali értesítő szerint a jelen iskolai évtől kezdve ezekhez járúlnak még: latin nyelv és irodalom; állat- és növénytan, és földrajz.

Mielőtt befejezném ismertetésemet, meg kell még említenem hogy Finnországban a nők *az egyetemet is látogathatják* (a kanczellártól nyert engedélylyel), és csak nem régiben történt, hogy egy nő-hallgatót a helsingforsi egyetemen «magisterré» avattak.

Ifj. Szinyei József.

TÁRSAS ÉLET A NÖVÉNYEK ÉS AZ ÁLLATOK KÖZÖTT.

A mai természetvizsgálók törekvései a tudományok határvonalain, a végpontok kérdéseiben összpontosulnak. Határszéli vizsgálatok folytán fejlett ki a közelmúlt évtizedben botanikusok és zoologok, anatomok és fiziologok között az az élénk eszmecsere a sejttudomány terén, mely igen örvendetes eredménynyel, a sejtosztódás folyamatainak ismeretével gazdagította a tudományt. A hirhedt bakteriumok s általán a sokféle betegséget okozó hasadógombák komolyan és egyaránt foglalkoztatják az orvosokat meg a növénytudósokat. És, hogy más tudománykörből vett példával is támogassam állításomat, a spektralanalízisre hívom fel a szíves olvasó becses figyelmét, mint a melynek alkalmazásával kezdődik a vegy- és természettan meg a csillagászat fényes sikereinek és nagy haladásainak korszaka.

Ily törekvések s ily közvetítő búvárlatok kiható eredmény nélkül nem maradhatnak. Termékenyítő hatásaik alatt szemlátomást növekednek az egyes tudományágak; határaik átterjednek a rokon tudománykörök területeire is; a választó falak leomlanak s annál kisebbre porladnak, mentől általánosabb s mentől magasabb feladatokkal foglalkozik sikeresen a tudomány.

Íme, a természetrajzi tudományban a közelmúlt időben kiváltképen két irány uralkodott. Az egyik, a *morfologiai irány*, tisztán alaknak tekintette a szervezetet, de az alak megértésével nem törődve, az alakváltozásnak külső viszonyok szerint való magyarázatába nem bocsátkozott. A másik a *fiziologiai irány*, a szervezetben élő gépet látott s e gépnek működését kutatta, e mel-

lett azonban elhanyagolta a működés, s az illető szervezet alkata közt lévő összefüggés kiderítését.

E szembetünő egyoldalúság ma már ki van egyenlítve, a választó falak lebontva; a két irány egyesüléséből származott napjainkban, kivált Darwin úttörő vizsgálatai következtében egy harmadik, a *biologiai irány*, mely magasabb szinvonalra emelte s oknyomozó tudománynyá avatta a természetrajzot. És ha valamely irány helyességét az általa elért eredményekből meg lehet itélni, akkor teljes elismerés s méltánylás illeti a biologiai irányt, mert vívmányai jelentősek és tekintélyes számúak.

E modern vívmányok egyike, jelen értekezésem tárgya, *a növények és állatok közötti társas élet* (synbiosis), mely egészében s tanúlságosan illusztrálja a biologiai szempontból való felfogást; illusztrálja különösen azt, hogy a szervezetek élete s életmódjának tanúlmányozásában nem elégedhetünk meg a tények puszta leírásával, hanem a tények okait is kell kutatnunk; — illusztrálja az oknyomozás módját, de nem a természetbölcselőkét, kik mindig a magaslaton szeretnek járni s tömérdek időt töltenek el a gondolatok utáni várakozásban, hanem a modern természettudományét, mely szerint az igaz természettudós bezárkozik egy szűk tény körébe, lelke egész erejével elmereng rajta s nyugodtan bevárja, míg a szűk tények útján feljut az általános nézetek magaslatára.

A növények és az állatok társas életét a biologia mai álláspontjáról tekintve, valóban csodálni lehet, hogy napjainkig kellett érlelődnie a természettudományi felfogásnak, hogy elhigyje s bizonyosnak tartsa, miként tudalmatlan szervezetek is állhatnak kölcsönösen egymás szolgálatában s köthetnek életszövetséget kényelmük s önbiztonságuk előmozdítása végett.

A szervezetek társas életéről való tisztultabb felfogás a természet gazdaságába, a zűrzavarosnak látszó életmozgalom rendjébe való mélyebb s kritikai betekintés eredménye. E rend annál bámulatosabb, mentől jobban mélyedünk beléje. Legott feltűnik, hogy némely növények és némely állatok élete oly szorosan van mások léte- s életéhez kötve, hogy ezek hiányában elpusztúlnak vagy csak nyomorúltan tengethetik életöket, mert részint annyira

tehetetlen alkotásuak, hogy eledelöket nem tudják beszerezni, részint olyanok, hogy — küzdőszervek nélkül szükölködvén — magukat meg nem védhetik, az ellenséges támadásokat vissza nem verhetik, szóval ők ügyefogyott mostohái az anyatermészetnek, kik az élet küzdelmeivel nem bírnak szembeszállani. A részökbe jutott ösztönnél fogva aztán akként pótolják ki hiányaikat, hogy társulnak s illetve együtt élnek más szervezetekkel és tőlük függenek.

Az ilyen társulást s illetve együttélést (synbiosis) élődiségnek v. parazitizmusnak szokás nevezni. Ennél a függés egyoldalú, t. i. az együttélő teremtmények közül csak az egyik, az élődi, húz hasznot a társulásból, a másik, az úgynevezett gazda, egészen önálló s független életet folytat. Egy bélféreg p. o. vígan él s módja szerint szaporodik gazdája belszerveiben, de egyszerre pusztulásnak indúl, a mint gazdája meghal, vagy a mint attól valami úton-módon elszakíttatik. Ellenben a független gazda épen nem vallja kárát vendége eltávozásának, mivel tőle viszontszolgálat fejében mit sem élvez, sőt táplálkozásában zavarva s élete fenyegetve van általa.

E kisded rajzból is nyilván látható, hogy az élődiség e társas élet jelenségei közé tartozik. Esetei igen érdekesek és tanúlságosak, mindazon által ez úttal figyelmen kívül hagyom, hogy a kölcsönös szolgálattételen alapuló társulást annál tüzetesebben fölfejthessem.

Vannak ugyanis teremtmények, melyek az egymásban fölfedezett előnyök miatt szövetkeznek együttélésre, mi által életfeltételeiket kölcsönösen előmozdítják s biztosítják. Az ilyenek közt azután oly viszony keletkezik, a milyen van p. o. két üzlettárs között, kik egy jól berendezett üzletben a nekik adott tehetség mértéke szerint fáradnak, munkájokban egymást támogatják és a haszonban becsületesen osztoznak.

Legyen szabad e viszonyt *a remeterák s üzlettársa érdekes esetével* illusztrálnom.

A remeterák (Pagurus Bernhardus) rokona a mi folyami rákunknak; meg is egyezik vele alkotására nézve, csakhogy ten-

geri lakó, s hogy potroha puha, héjatlan, könnyen sebezhető, a miért üres csigahéjba rejtőzik, melyet aztán kalandozásain magával czipel, mint egy élő csiga a maga házát. Ha e hajlékot teste növekedtével szűknek érzi, egyszerűen fölcseréli azt egy másikkal, illetőleg egy nagyobbal, úgy, hogy egész életét mint valami középkori lovag nehéz fegyverzetben és erős várban tölti el. Akadt egy fegyvernöke is az *adamsia* nevű tengeri rózsában.

A nevezett tengeri rózsa (virágállat) mint valami narancssziníi, piros-pettyes süveg ül a durva csigahéjon, beborítva a nyílás tájékát, a melyen hatalmas ollóit és fejét kimeresztve tartja a remeterák. Ekként viteti magát a helyváltoztatásra képtelen tengeri rózsa a remeterák által a legváltozatosabb körülmények közé, hol bőséges tápláléknak jut birtokába fogó karjai segélyével, különösen akkor, a mikor a remeterák helylyel-közzel jól felkavarja lábaival a tengeri fövényt. De viszont a tengeri rózsa sem háládatlan útitárs; ő a vitelbér fejében és a táplálékszerzés előnyeiért, gyengéd alkotása daczára is, hathatós védelmezője a remetének. Teste rakva van csalánszervekkel; ezek a legkisebb izgatásra kilökik csalánzó fonalaikat s a csalánégetéshez hasonló gyúladást okoznak a tengeri állatokon, minélfogva a remeterák ellenségeit is tisztes távolságban tartják.

Nem egy észlelet és nem egy kisérlet bizonyítja, hogy e különböző állatkörökhöz tartozó két állat életszövetsége igen erős alapokon nyugszik. A hol csak előfordúlnak, mindenütt együtt találtatnak. A tengeri rózsa önmagára meg sem élhet; tönkre megy kevés idő alatt, ha a csigahéjról erőszakosan leválasztjuk.

A remeterák és a tengeri rózsa társulásához hasonló eset nem egy van már feljegyezve. Az érdekesnél érdekesebb esetek közül én csupán még egyet kívánok felemlíteni és pedig egy olyat, mely egy növény- meg egy állat-faj kölcsönös szolgálattételén alapszik.

Délamerika erdeiben él egy gyorsan növő fa, melyet óriási gyertyatartó alakja után *imbauba vagyis csillárfának* neveznek. Ezzel véd- és dacz-szövetséget kötött egy ugyanott élő apró fekete hangya: az *azteka instabilis*. A fa hajlékot nyújt a hangyáknak

törzse belsejében. Törzse üres és rekeszekre osztott; e rekeszekből finom csövecskék vezetnek ki a felszínre, a melyekben a hangyák kártétel nélkül be és kijárhatnak. De táplálékot is nyújt a csillárfa apró zselléreinek. Ugyanis, a fa ágainak mindenik csúcsán csokrot alkotó, néhány nagy levelet hordoz, melyeknek nyelei tőben bársonyszerű vánkossá vastagodtak. E vánkosokon igen tápdús fehér gömböcskék teremnek. Ezeket az Aztekahangyák nagyon szeretik s azért gondosan learatják és megeszik vagy kamráikban felhalmozzák. Az élvezett jótéteményekért pedig megvédik a csillárfát a *levélfürészelő hangyák* veszélyes megtámadásai ellen, mint a melyek ott nagy rajokban meglepik a védtelen fákat, leveleiket lerágják s ekként kicsi idő alatt nagy pusztulásokat okoznak.

A kölcsönösség e szép s tisztes viszonya nem valami esetleges, könnyen elenyésző játéka a természetnek, hanem kemény megpróháltatások folytán lassankint kifejlett megszokások állandó eredménye. Hisz a szervezetek képesek a soha nem szűnő életharczban felhasználni a kinálkozó előnyöket; képesek és törekszenek is ellenállhatatlanúl a természetben netán üresen álló helyeket elfoglalni és a kedvezőknél kedvezőbb körülmények közé helyezkedni, a hol aztán a változott viszonyoknak megfelelő életmódot kezdenek, új szokásokat öltenek, melyek idővel egész lényöket s szerveiket sajátságosan átidomítják.

A társas élet viszonyai tehát alkalmazkodásból erednek és ezen alkalmazkodás annyira mehet — kivált az alsóbbrangúaknál — hogy benső s igazán szervi kapcsok keletkezvén az együttélők közt, a kétféle lény egyetlenegy szervezetnek, egységes alkotású egy fajnak látszik.

Sok szervezetnek valóban egységes alkotása e mai napig sincs tisztába hozva s bebizonyítva. Az előbb felhozott példák ilynemű kételyt nem ébresztenek, mivel mindegyikünk könnyen meg tudja különböztetni a remeterákot a tengeri rózsától, a csillárfát a hangyáktól és nincs is okunk kételkedni a nevezett teremtmények önállóságán.

De felmerül az egységesség kérdése, ha az együttélő szervezetek közül az egyik vagy épen mind a kettő igen egyszerű alko-

tású; tehát felmerül az állat- s növény-ország véghatárain álló szervezetek társas előfordulásainak méltatásakor! Itt a kutatásnak még tág tere van, noha *De Bary, Schwendener, Entz Géza* úttörő felfedezéseikkel már megvilágosították a kutatás irányát és elveit.

Ismerjünk meg nehányat eme legújabban földerített esetek közül is!

Előbb azonban nem lesz fölösleges igazi jelentőségük megértése érdekében kissé körül tekintenünk a növényország véghatárain álló szervezetek sorain és megtudni, hogy mik azok az egysejtű növények, melyek nyirkos, nedves tárgyakon és vizekben önálló életet folytathatnak. A tudomány *algáknak (moszatoknak)* nevezi, a köznép «*békanyál*»-nak. Mik és milyenek tehát az egysejtű algák?

E kérdést fel kellett vetnem és pedig egész általánosságban, mivel különböző egysejtű algák társúlnak más szervezetekkel és mivel mindannyian megegyeznek lényeges tulajdonságaikra és életmódjukra nézve egymással, akár önállóan és elszigetelten, akár más növényekben avagy épen állatokban éljenek is.

Az egysejtű algák, melyeknek ismeretére fejtegetésünk további folyamában szükségünk lesz, átlag véve igen apró, szabad szemmel egyenként meg nem különböztethető gömböcskék. — Testök áll valami élőállományból, melyet protoplazmának neveznek; ennek belsejében van egy többnyire bajosan kivehető testecske: a mag. Az egészet körülveszi egy hártyanemű sejtfal, mely celluloséból áll s ez majd vastag s szilárd, majd nyálkás állományú is lehet. E kisded szervezetek oszlás által szaporodnak, még pedig rendesen vagy egy harántbarázda által két részre, vagy két egymást derékszög alatt szelő barázda által egyszerre négy, csakhamar elgömbölyödő részre osztatnak. Kedvező körülmények közt igen gyorsan oszlanak s annálfogva tömérdekségökben szabad szemmel is látható foltokat képeznek a vizek tükrén és nyirkos tárgyakon — a köznép előtt is ismeretes zöld «*békanyálat*»!

Fontos és nevezetes szerepre hivatott tartalmuk a levélzöld (chlorophyll), ritkábban valami sárga, barna avagy épen veres színanyag. Zöld színanyagukat a tudomány azért nevezi levélzöld-

nek, vagy chlorophyllnak, mert a magasabb rangú növények zöld részeiben, nevezetesen a leveleikben, épen olyan minőségű színanyag szerepel. A sárga, barna és veres színanyagok khemiai rokonságban állanak a levélzölddel s nem egyebek, mint annak változatai.

Az apró keményítő-testecseket és az olajcseppeket sem hagyhatjuk figyelmen kívül, mint a melyek szintén tartalomrészeit teszik az algasejteknek. A keményítő s a levélzöld benső összeköttetésben áll az algák táplálkozásmódjával s azért a szives olvasó figyelmét különösen is felhívom reájok. Az algák táplálkozásmódjának ismerete nélkül meg nem érthetnők az algatársulások igazi jelenségét; meg nem tudnók magyarázni magunknak, hogy miért szövetkeznek bizonyos gombák és bizonyos állatkák egysejtű algákkal?

A midőn e kitérésemért szives elnézést kérek s az algák táplálkozási viszonyait újra is felszinre hozom: sietek ezekből a csak épen idetartozókat kiemelni s mintegy tételesen kimondani, hogy *az egysejtű algák táplálkozása s anyagcserépje mindenben megegyezik a többi növényekével.* Valamint egy terebélyes élő fának megvan az a tulajdonsága, hogy szervetlen vegyületekből előállíthat szerveseket, hogy a környezetéből felvehet táplálékot, legfőképen szénsavat, hogy a felvett szénsavat felbonthatja s szenét átalakíthatja keményítővé, czukorrá s más vegyületekké: úgy megvan az arravaló képesség az egysejtű algákban is. Nemcsak a terebélyes fák javítják — mint mondani szokás — a levegőt, de javítják az egysejtű algák is, mert ők is élenyt fejlesztenek a piczi testökben végbemenő áthasonítás következtében. Náluk is a szénsav átalakulása, az áthasonítás folyamata csak a napvilág behatása alatt történik meg; s e műveletet nem az egész sejt végezi, hanem egyesegyedül a levélzöld, vagy a hol ez más szinű, a sárga, barna, veres színanyag, mint a levélzöld változata. Levélzöld nélkül nem bontathatik fel a szénsav, nincs áthasonítás, mint ezt a gombák élődisége eléggé bizonyítja.

A táplálkozás eme folyamatára nézve az algák, s általában véve, a növények lényegileg különböznek az állatoktól; ők ezek-

nek mintegy ellentétét képezik. Az állatok nem képesek s épen a levélzöld hiánya miatt nem képesek keményítőt, czukrot s más szerves anyagokat előállítani sejtjeikben; ők a növényekre vannak utalva s alapjában a növények készítette szerves anyagokkal táplálkoznak, minélfogva a növényi anyagokban felhalmozott lappangó erők állati életnyilvánulásokban lesznek elevenekké. Erre az állatok a levegő élenyét használják fel; a kívülről felvett szerves anyagokat élenyítik, élenydúsakká teszik és e lassú égés folyamatainak salakjai közt főleg a szénsav az, mely megfertőzi a levegőt: az állatok tehát rontják a levegőt.

A növények és az állatok közti ellentétet, a táplálkozás folyamatára nézve, nagyobb világosság kedvéért, rövideden így mondhatjuk ki: *a növények szerves anyagokat termelnek, szénsavat fogyasztanak és élenyt fejlesztenek; ellenben az állatok felemésztik a szerves anyagokat, élenyt fogyasztanak és szénsavat fejlesztenek.* A növények tehát kiválóan élenytelenítő, az állatok pedig élenyítő szervezetek és a növény- meg az állatország egymáshoz oly viszonyban állanak, hogy egyik a másiknak létét és fenmaradását föltételezi.

Immár felvehetjük magyarázatunk elejtett fonalát s tovább folytathatjuk kutatásainkat az algatársulások terén.

Föntebb érintém, hogy az algák nemcsak növényekkel, hanem állatokkal is léphetnek életszövetségre. Ehez képest azon igyekszem, hogy mind a két rendbeli társas életből megfelelő eseteket hozzak fel. Következzenek tehát — a felfedezés történeti rendje szerint — előbb az *algáknak a gombákkal való társulásai.*

Ki nem látott volna még az erdők s gyümölcsösök fáin, ezeknek törzsein és ágain holmi szürke, szakállszerű képződményeket, sárgásbarna lepényeket, melyek télnek idején is megállják helyüket és szépen díszlennk? Ki nem látott volna még régi kerteléseken, ódon falakon és sziklákon tarkaékességű bevonatokat? Mindezek «*lichenek*» azaz *zuzmók.*

Ezelőtt 20 évvel még merényletnek tartották a zuzmókkal tüzetesen foglalkozó «lichenologok» De Bary és Schwendener

állításait, melyekkel e tudósok a zuzmók egységes alkotását és önállóságát kétségbe vonták.

Ma már nem a felfogás dolga, hanem bebizonyított tény s tudományos alapokon nyugvó igazság az, hogy a zuzmók nem egységes alkotású szervezetek, nem önálló lények, mivel telepjeiket a növényország két különböző osztályába tartozó teremtmények, nevezetesen algák és gombák együtt alkotják.

A zuzmótelep java részét egy gomba képezi, hosszúra nyúlt, színtelen (mert levélzöld nélküli) sejtjeivel, melyek össze-vissza szövődött olyan forma fonadékot alkotnak, milyet a penészek erjedő s rothadó szerves anyagokon szoktak képezni. E fonadék üregeiben ülnek a zöldes vagy kékes zöldszínű algasejtek, melyeket a tudományban már régebben felvett névvel *telepcsiráknak (Gonidium)* neveznek. Mivel, hogy az ekként szövetkezett kétféle szervezet, az alga úgy mint a gomba, sejtosztódás folytán szaporodik: igen természetesnek találom a zuzmótelep gyarapodását is. De mi sem mutatja tisztábban a zuzmók kettős természetét, mint az új telepek keletkezése s illetve elszaporodásuk. Ugyanis, a gombafonadék egyes helyein serlegszerű tenyésztő szervek keletkeznek és e serlegeknek tömlőiben képződnek ki megszámlálhatatlan sokaságban az igazi szaporodó szervek: a spórák. Ha az ilyen gombaspórák a tömlőkből, melyekben keletkeztek, kiszóratnak s valami nyirkos helyre kerülnek, legott csiráznak és fonadékos teleppé nőnek meg, a nélkül, hogy zöldszínű algasejtekkel társultak volna, a nélkül, hogy ilyenek bennök találtatnának. Azonban, az ilyen telepek élete csakhamar lejár, ha valami utonmódon algasejtek nem kerülnek közéjök. Ezen eset nyilván arra mutat, hogy a zöldszínű algasejtek nem keletkeznek a gombafonadékból, hanem egyes-egyedül algaelődeikből oszlás folytán. Igy tehát *minden új zuzmótelep két tényező együtthatásából: egy gombaspóra és egy algasejt társulásából származik.*

Stahl jenai tanárnak sikerült kisérleti úton mesterségesen előállítani egy zuzmótelepet az által, hogy az egyik telepnek gombaspóráit egy más fajtabelinek algasejtjeivel együtt elvetette

egy kedvezőleg nyirkos helyre, hol ezek kicsiráztak, osztódva növekedtek és hetekig együtt tenyésztek.

Hogy a zuzmótelep kétféle egyéneit a társas élet kötelékei fűzik egymáshoz, ahoz kétség nem fér. Csak a viszony alakja igényel bővebb indokolást: ha valjon nem élődiség-e?

Az algákról már tudjuk, hogy magukra, önállólag is meg tudnak élni, a mennyiben képesek levélzöld tartalmuknál fogva a szénsav szenét áthasonítani testük részeivé. Ennélfogva ők a zuzmótelepektől különváltan is tenyészhetnek és valóban tenyésznek is, a mint ezt számos kisérlet bizonyítja. De a zuzmógombák életképessége korlátoltabb; ők magukra meg nem élhetnek. Életök veszélyeztetve van és el is pusztúlnak, ha idején valami szerves állományra nem telepedhetnek.

A zuzmótelepek gombái nemcsak hogy rátelepednek az algákra, hanem valósággal körülnövik azokat, úgy, hogy a tápkészítő algák, mint betolakodott zsellérek ülnek a telepben. Ily védett helyzetben és ily nagyterjedelmű összeköttetés mellett az algasejtek nem egy könnyen szenvednek hiányt vizben és ásványi anyagokban, hisz a gombafonadék mint nedvhúzó s szivárogtató készülék folytonosan működik.

A körülmények ilyetén állása mellett *akármely zuzmótelep nem egyéb, mint egy alga- és egy gomba-faj konzorcziuma, mely közösügyes gazdaságot folytat, melynek egyénei biologiai tekintetben egymásra vannak utalva s egymástól kölcsönösen függenek; önfentartásuk és szaporodásuk érdekében egyaránt közre munkálkodnak.* Téri kiterjedés s illetve topographiai tekintetben a gomba a szállásadó, az algasejtek pedig a zsellérek. Ezek a szállásnak, a szállásadó pedig zselléreinek veszi hasznát, tehát a szolgálattétel kölcsönös.

E sajátságos alkotás és életmód magyarázatában egyszersmind adva van a zuzmók rendszertani helye is. Önálló növénykört, mint a régmúltban, nem képezhetnek, mivel nem egységes alkotásúak. Gombaegyéniségüknél fogva legjobban hasonlítanak *a tömlőgombákhoz (Ascomycetes)*, mint a melyek spóráikat szintén bizonyos serlegek tömlőiben termelik (Peziza), úgy, hogy ha algá-

kat nem rejtenének magukban, azok közé kellene soroznunk; de így, tekintve az algákkal való közösségüket, a legtöbb növénytudós a gombák és az algák közt álló átmeneti alakoknak tekinti őket.

A társas élet ezen alakja, melynek felismerése rendszertani megbontást vont maga után, nagy jelentőségű ugyan két osztályra nézve, de nem egyedüli az összes növények sorában, melyet a kölcsönös szolgálat viszonyainak illusztrálására felhozhattam. A növényország szép és sokféle üzleteiben bizony nem egy hasonló esetre találnánk, ha körútunkat tovább folytatnók. Ámde nekünk még be kell tekintenünk az állatország üzleteibe is; még fel kell emelkednünk az áttekintés magaslatára, azért bátorkodom a részletek halmazait kerülve, a szíves olvasó figyelmét az eddigieknél bonyolultabb, de utolsó esetre: az *alsóbbrangú állatoknak az algákkal való együttélésére felhívni.*

Az együttélés ezen esete minket már csak azért is közelebbről is érdekelhet, mivel egyik hazai tudósunk adta legelsőbben okfejtő magyarázatát, kit ezért a külföldi szakfolyóiratokban és ismeretterjesztő lapokban teljes elismeréssel tüntettek ki. A tényállás a következő.

Már régtől fogva ismeretes, hogy némely alsóbbrangú állat a növények levélzöld-testecskéivel megegyező gömböcskéket tartalmaz, így a *csillagférgek (Gephyrei)* osztályához tartozó *bonellia viridis,* több *örvényféreg (Turbellarii)* az *édesvizi zöld kákó (Hydra viridis)* s végre igen számos *csillószőrös ázalékállatka (Infusorium)* és *sugárállatkák.* Azonban, a zöld testecskék természetéről és keletkezéséről semmi bizonyosat sem tudtunk.

A nagyhírű *Ehrenberg* († 1876), kinek az ázalékállatkákra vonatkozó gondos búvárlatai, némely hiányaik daczára is, soha el nem évülnek, e zöld testecseket petéknek tartotta. Mások ételfalatoknak, az illető állatok által elnyelt zöld növényi részeknek, mások meg parazitáknak tekintették. Egy nagy lépéssel közelebb jártak az igazsághoz azok, kik azt bizonyítgaták, hogy a növények levélzöld-testecskéivel teljesen megegyeznek *(Cohn Ferdinánd),* eredetükre nézve pedig igen valószínűnek hivék *(Stein),* hogy az illető

állatok plazmájában képződnek s e szerint tehát az állati anyagforgalomnak volnának terményei.

A zöld testecsek természete s képződése iránti kérdés függőben volt, midőn *Entz Géza*, kolozsvári egyetemi tanár az 1876-ik év elején közzé teszi vala az *alsóbbrangú állatoknál előforduló levélzöld-testecsekre vonatkozó búvárlatait.**

Entz Géza tanár mikroszkópi vizsgálatai folytán arra a meggyőződésre jutott, hogy a levélzöld-testecsek jelenléte az ázalékállatkák nem egy bizonyos csoportját jellemzi, a mint ezt *Ehrenberg* hitte, hanem hogy a legkülönbözőbb családokban fordúlnak elő levélzöld-testecseket tartalmazó fajok, a miért is e testecsek jelenléte vagy hiánya faji jellegűl föl nem használható. Némely fajok rendesen levélzöld-testecseket tartalmaznak és csupán kivételesen egészen szintelenek; mások ellenben, p. o. a *vaginicola crystallina*, ép oly gyakoriak levélzöld-testecsekkel mint azok nélkül. Ugyanazon lelethelyen azonban és ugyanabban az időben rendesen csak az egyik változat fordul elő.

Rendszerint mindenevő ázalékállatkákban észlelt *Entz Géza* tanár levélzöld-testecseket, de észlelt kivételesen az olyanokban is, melyek előszeretettel vagy kizárólag *egysejtű algákkal (Palmella, Protococcus)*, valamint zöld, *ostoros ázalékállatkákkal (Euglena, Chlamydomonas)* táplálkoznak. Nem kevésbbé fontos amaz észlelete is, mely szerint *levélzöld-testecsekkel gazdagon ellátott ázalékállatkák szilárd táplálékot nem vesznek magukhoz, hanem csak vizet habarnak szájukba.*

A széperedményű észleletek hosszú sorából — nem lehetvén czélom az egész búvárlat regisztrálása — már csak azt emelem ki még, a mi tárgyunkra közvetetlenűl tartozik. Milyen a levélzöld-testecsek természete?

Az ázalékállatkák széttépett testéből kiszabadított zöld testecseket vízcseppekben tenyésztette *Entz Géza* tanár s azt tapasz-

* *Dr. Entz Géza*: Az alsóbbrangú állatoknál előforduló Levélzöld-testecskék természete. Kolozsvári orvos-termtud. Értesítő. 1876 febr. 25-én tartott szakülése. Dr. Entz Géza: Ueber die Natur der Chlorophyllkörperchen niederer Thiere. Biolog. Centralblatt. Bd. I. pag. 646. 1882.

talta, hogy nem halnak el, hanem tovább élnek, vígan szaporodnak s belőlük egysejtű vagy laza összefüggésű sejtcsaládokat képező *algák fejlődnek (Pallmella, Tetraspora, Gloecystis, Pleurococcus, Rhaphidium, Scenedesmus).* Gyakran azonban már az ázalékállatkák testén belül is fejlődésnek indúltak, úgy, hogy egyes állatkafajok a zöld algáknak valóságos élő gyüjteménytáraivá váltak. S ellenkezőleg, ha ő e zöld testecseket oly hatásoknak tette ki, melyek az algák tenyésztésének nem kedveznek, ha p. o. a tenyészedényeket oly helyen tartotta, hol a nap több óráján keresztül a napsugarak közvetetlen behatásának voltak sekély vízben kitéve, a testecsek lassanként elhalványodtak, végre elhaltak és az illető állatkák teljesen elszíntelenedtek. De tenyésztett ő szüntelen ázalékállatkákat is (Coleps, Holophrya). Ezek a nekik nyújtott egysejtű algákat, valamint a zöld euglenákat nagymennyiségben nyelték el; egyes ily sejtek az illető állatkák testének belső pépszerű plasmájából, melyben az emésztés történik, a kéregrétegbe nyomúltak s itt gyorsan egymásra következő oszlás útján végre apró gömböcskékre estek szét, melyek a szóban forgó levélzöld-testecsek alakjában lassanként az állatkák egész kéregrétegét megtöltötték s mintegy tenyészhelyül meghódították.

Mindezekből kiviláglik, hogy *a levélzöld-testecsek nem tartoznak föltétlenül az állatkák szervezetéhez, hanem csupán betolakodott önálló lények, melyek ideig-óráig az ázalékállatkák vendégszeretetét élvezik.* Élődieknek azonban legkevésbbé sem tarthatók az ily módon bevándorlott zöld gömböcskék, minthogy nem az állatkák által áthasonított anyagok rovására táplálkoznak, sőt ellenkezőleg a hajlékot nyújtó ázalékállatka él parányi zselléreiből. S miután előbb már megtudtuk azt, hogy a zöldszínű ázalékállatkák nem vesznek fel szilárd táplálékot, hanem csak vizet habarnak szájukba, csak annyit jegyzek még meg, hogy *a gyorsan szaporodó zöld gömböcskék egyesei a kéregrétegből belenyomatnak az állatka belsejébe s itt azután, mint valamely kívülről felvett tápszer, egyszerűen felemésztetnek, tehát az algák gazdájuknak lakbér fejében naturáliákkal adóznak.*

E szép és nagyjelentőségű fölfedezés után, az 1881-ik évben,

egy közlemény jelent meg *Brandt Károlytól* a berlini tudományos akademia értesítőjében, mely magasabbrangú állatokon (Hydra, édesvizi szivacs) szerzett hasonló tapasztalokkal beigazolja az *Entz*-féle felfogás helyességét és kimutatja, hogy a *sugárállatokban (Radiolaria)* és némely *korállokban* található sárgaszínű gömböcskék az egysejtű algákkal rokon természetűek: kimutatja továbbá, hogy különböző színű algák együtt is tenyészhetnek az állatokban.

Néhány hónappal később megjelentek az angol *Geddes* idevágó észleletei, melyek szerint a franczia tengerpartok közelében a tengervíz fölszínén sütkérező fűzöld férgek testéből valami légbuborékok szállanak ki, melyek 50% tiszta élenyt tartalmaznak.

Geddes többbrendbeli kisérletet tett zöld és narancsszínű tengeri anemonékkal, szarukorállokkal, úgy szintén szép kékszínű bomlaszokkal és arra az eredményre jött, hogy a zöld v. sárga algasejteket tartalmazó fajok verőfényes helyeken szilárd táplálék hiányában is igen jól tenyésznek, de élenyt fejlesztenek szénsav helyett.

Hogy az algakedvelő állatok belsejében élő algák felhasználják az állati élet salakját, a szénsavat: ahoz alig ha férhet kétség. Az állatok ugyancsak saját jólétük érdekében vitorláznak el verőfényes helyekre, hogy annál bujábban tenyészszenek bennük az algák, hisz az algatenyészet élenyfejlődéssel jár együtt, ez meg jótékonyan mozdítja elő az állati élet tevékenységét. Ha valjon hasznukra fordítják-e az algakedvelő állatok a fejlődő élenyt, azt abból tudhatjuk meg, hogy a szabadon élő algák napfényen 70% élenyt tartalmazó légnemet választanak ki, ellenben a zöldszínű s illetve algatartalmú állatokból kevésbbé élenyes légnem esz szabaddá.

Az állat és a növény közötti viszonynak ennél egyszerűbb alakja valóban nem is gondolható. Egy szervezet önbelsejében zöldséget termel s ennek fölöslegéből tartja fen életét. Ennél egyszerűbb s idealisabb gazdaság nem létezik széles e világon. Itt aztán ki van zárva minden konkurrenczia és küzdelem!

Azonban, az iméntiekben megismert békeszövetségek csak

olyan állatoknál fordúlnak elő, melyeknek nincsen elkülönített, igazi gyomruk s ennélfogva nincsen is erősen edző gyomornedvük, hanem belsejöket, illetve bélüregöket viz duzzasztja s járja át, miközben a bélállomány egyes pontjai közvetlen érintkezés útján emésztenek. De másféle körülmények is gátolják e viszony szerfeletti elterjedését. Gátló körülmény először az, hogy az algatenyésztésre különben alkalmas állatok élete nincsen föltétlenül algák jelenlétéhez kötve, mert ők megélhetnek — mint tudjuk — algák nélkül is; másodszor az, hogy nem minden alsóbbrangú állat kedvez az algák betolakodásának s megtelepedésének. Igy tudva van, hogy azokban a tengeri rózsákban (Actiniaféle virágállatok), melyeknek piros vagy biborszínű bőrük van, algák soha sem találtatnak, mivel hogy ezek bőrrétegén keresztül a világosság be nem sugározhatik egészen a bélállományig, melybe az algák telepedni szoktak. Ezeknél tehát a bőrnek sötét, a világossági sugarakat elnyelő színezete teszi lehetetlenné az algatenyészetet. Itt ők oly helyzetben jutnának, a minőbe jutnak a növények általán, ha hónapokon keresztül sötétségben állanak s nem táplálkoznak s elsatnyúlva elhalnának. A színezettség akadályvető körülményére nézve a szarukorállt (Gorgonia) hozhatom fel példáúl, a melynek két változata ismeretes: egy fehér és egy piros; a fehérben tenyésznek algák, a pirosban — a kiemelt ok miatt — soha, a miért ez közönséges módon táplálkozik.

De tévednénk, ha a zöldszínű állatokat egyáltalán algakedvelőknek s algatenyésztőknek tartanók. Ez ideig ismerünk már számos zöld férget, tengeri anemonét s más állatokat, melyek zöld szinüket nem az algáknak, hanem valami más zöld színanyagnak köszönik, mely a színképelemzők bizonyítása szerint a levélzöldtől lényegileg különbözik.

A növények és az állatok társas életének kérdése — mint láttuk — messze benyúlik a fiziologia alaptételei közé, támaszkodik úgy az állat- mint a növényország többféle osztályainak morfologiai viszonyaira s épen ezért ma még bevégzetlen s tovább fejtésre vár. Az eddigi vívmányok kétségtelen eredményeit a következő tételekbe foglalhatom össze.

Sok állatban talált színes testecsek valódi sejtek, melyek az állati szövetelemekkel szemben egészen önálló életet folytatnak; előfordulásuk és elterjedésük csakis az együttélés (synbiosis) fölvétele által értelmezhető.

Hogy a súgárállatkák és némely tengeri rózsa sárga testecsei valóságos sejtek, azon ma már senki sem kételkedik. A zöld testecsek sejttermészetéről is, noha apróbbak s nehezen vizsgálhatók, ma már szintén biztos ismertető bélyegek birtokába jutottunk *Entz Géza* és *Brandt Károly* vizsgálataik folytán.

Mind a sárga, mind a zöldszínű sejtek lényegileg különböznek az állati szövetelemektől, mert csupán gömbölyű alakúak, mert az állati sejtek belsejében önállóan élnek és mert — a növényekével azonos anyagcseréjök lévén — vegyi összetételre nézve is ellentétben állanak az állati sejtekkel.

A színes sejtek képesek a gazda testén kívül is egészen független életet folytatni s annál fogva ők a gazda halála vagy véletlen összezúzatása esetében is fennmaradnak s osztás által szaporodnak.

Az sem ismeretlen előttünk, hogy zöld és sárga testecsek találtatnak a különböző állatkörök igen különböző osztályaiban, még pedig az illető osztályoknak csak egyes fajainál, itt is oly megszorítással, hogy már a legközelebbi rokonoknál is végképen hiányozhatnak. Ha e testecsek az illető állatoknak rendes alkatrészeit tennék, akkor arányosan és egyformán kellene előfordulniok a közelről rokon összes fajoknál. De ez nincsen így s ezért elterjedésök módja csakis a társas élet (synbiosis) felvétele által értelmezhető.

Szolgáljon itt felvilágosításúl a társas életnek már régtől fogva ismeretes alakja: az élődiség. Az élődiségre vetett futólagos pillantás is elég arra, hogy észrevegyük, miként az élődiek elterjedése igen egyszerű s gyakran esetleges körülményektől függ. Közelről rokon állatfajok közül némelyek alkalmas hajlékot nyújtanak a tolakodó «*jött-mentek*»-nek, mások ellenben mintegy kiváltságot élveznek az illető tolakodókkal szemben. Igy a tifuszszerű epidemiákat okozó trichina alkalmas hajlékot talál az emberi testben

a további kifejlődésre, de rendszerint elpusztúl akármely ragadozó állat gyomrában, ha abba mindjárt tengernyi egyéne vitetett is. Szintén tudva van, hogy a hólyagféreg v. kerge (Cœnurus cerebralis), mely az agyon élődve, a kergebetegséget idézi elő, csaknem kizárólag a juhokban üti fel tanyáját. S nincs miért tovább folytatnunk e példák sorát, hogy meggyőződjünk róla, miszerint a testi szervezet és az anyagcserebeli csekély különbségek igen gyakran az okai annak, hogy valamely élődi az egyik állatban jól tenyészik, míg a vele közeli rokonban már vagy csak nyomorog, vagy épen meg sem is él.

Nekem úgy látszik, hogy ez a szempont az, melyből a színes sejteknek az állatországban való feltünő elterjedését magyaráznunk és méltatnunk kell. A részletekre való tüzetes visszaemlékezés s speczialis vizsgálódás nélkül is elismerhetjük e tétel helyességét, hogy *az algák mint «jött-ment» tolakodók nem találnak mindenütt szives fogadtatásra.*

Az alsóbb rangú állatok és a színes sejtek közt tehát egészen sajátságos viszony létezik. Egészen különböző lényeknek társulási viszonyával van itt dolgunk, mely tökéletes hasonmása a zuzmók társulásának, a melyek — mint tudjuk — egy gomba és egy alga együttélésének köszönik létöket.

Ámde különországbeli szervezetek ilyetén társulása rendszerint nem keletkeznék a természetben, ha a társfelekre bizonyos előny, bizonyos haszon nem háramlanék belőle. Ezen előny meg haszon épen az állati s növényi anyagcsere különbözőségéből származik. Ugyanis, különböző életigényű szervezetek szoktak társulni; szénsavfogyasztó egyének társulnak szénsavtermelőkkel, vagy, a mi egyre megy, élenytermelők egyesülnek élenyfogyasztókkal.

Ha visszatekintünk a zuzmók társulásaira s ezeket némi birálat alá veszszük, el nem futhatja figyelmünket az a körülmény, hogy a zuzmók — gombaegyéneik anyagcseréje azonos lévén az állatokéval — csak televényes, szerves anyagokon tenyészhetnek és hogy ők televénytelen, kopár helyeken s sziklák fölületein való tenyészetöket tisztán az algák társaságának köszönik. Ezek az apró lények növényi anyagcseréjök termékeivel, főleg a szénsavból elé-

állított élenynyel szolgálnak a gombáknak, melyektől viszontszolgálat fejében kellő mennyiségű szénsavat és vizet kapnak; e nélkül ők mint vizi növények meg nem élhetnének az illető helyeken. Felesleges is említenem, hogy e víz, melyet a gombák részint a légkörből, részint a sziklákról s más helyekről gyüjtenek s beszivárogtatnak, egyszersmind nevezetes tápszereknek, kivált sósneműeknek a szállítója.

E biológiai törvény szerint keletkeztek tehát a különböző életigényekkel és ellentétes életműködéssel felruházott gombák és algák társulásából a zuzmók, melyek szívósságra s állhatatosságra nézve minden más növényzetet fölülmúlnak. Bámulatos tulajdonságaiknál fogva a zuzmók a pioniereket képviselik a szerves természetben, melyek egészen kopár s göröngyes helyeken a magasabb igényű növények terjeszkedésének s tenyészetének útját egyengetik. Az Alpok legmagasabb csúcsain, valamint a zord északon, hol minden keményre van fagyva, a hol örökös hó honol, úgy szintén kopár, televénytelen és vizetlen sziklákon, rideg fakérgeken és mindenütt, a növényzet végső határain túl is, ott találjuk a viszontagságos életre jól berendezett zuzmókat.

Hasonló törvényen alapszik az állatok és az egész algasejtek együttélése is. A mit az egyik életiségénél fogva termel, azzal táplálkozik a másik és viszont.

Az algák — mint tudjuk — felhasználják az állati szövetekben képződő szénsavat szerves vegyületek eléállítására. Az állatok ellenben a felvett szerves tápszerek lassú elégetésére fordítják azon élenymennyiség tetemes részét, mely az algák anyagcseréje következtében felszabadúl. De még más előnyei is vannak az együttélésnek. Ugyanis, az állati test szövetébe települt algák nincsenek más teremtmények üldözésének kitéve, a mi minden tekintetben igen alkalmas körülmény gyors növekedésükre és szaporodásukra nézve. Az állatok pedig megtalálják az algasejtekben mindennapi élelmöket, mely szintúgy magától terem. Ők algasejtekkel táplálkoznak, minthogy ezek egy része épen a túlszaporodás következtében valósággal belenyomatik a bélállományba.

Ezek szerint egy algatenyésztő állat gazdaságában a legálta-

nosabb és legérdekesebb élettani igazságot látjuk megvalósítva, mert ez az anyagcsere, mely a természet három országa közt s nevezetesen az állatok meg a növények közt fenáll, itt a lehető legkisebb térre szorítva létezik állati s növényi sejtek közt, melyek oly benső kapcsolatba jöttek egymással, hogy egy egyén részeinek látszanak.

Különösen érdekessé lesz e jelenség, ha egybevetjük azzal az ellenkező hatással, melyet ugyancsak növények, az úgy nevezett alsóbbrangú gombák, más szervezeteken okoznak.

Valamint a parányi algasejtek, úgy a gombák is, kiváló előszeretettel telepednek növényekre meg állatokra, majd ezek külbőrére, majd belső szerveikbe; de vajmi más hatást gyakorolnak azokra! Ha épen tönkre nem teszik is a gazdaállatot v. növényt, melybe tolakodtak táplálkozás végett, jelentékeny betegséget mindenesetre okoznak rajta s ennélfogva ők a természet legveszedelmesebb élődiei. Nem csak legtöbb növénybetegség, u. m. a gabona rozsdásodása, üszögösödése, a burgonya rothadása stb., hanem igen sok és veszedelmes állati betegség is belőlük származik. A szerves kóranyag, azaz a «*contagium vivum*« élődi hasadó gombákból áll; ezekben ismerték föl napjainkban a bakterium-vizsgáló termeszettudósok a mindinkább sokasodó betegségek és járványok okozóit.

S képzeljünk most már magunknak egy állatot gombasejtekkel annyira telve, a mint algákkal telve van némely tengeri rózsa s az édesvízi zöld kákó (Hydra): vajjon mi fogna ama szerencsétlennel történni? Bizonyára elpusztulna gyorsan és menthetetlenül, holott az algás tengeri rózsák és a zöld kákó, tudomásunk szerint, vígan élnek s szaporodnak. E szembetünö különbség láttára önkényt fölmerül a kérdés, hogy min sarkallik tehát a gombák és az algák ezen ellenkező hatása? Felelet: az anyagcsere különbözőségén.

A gombák az állatok módjára szerves anyagot fogyasztanak s hatásuk bontó, folyósító, mivel erjesztő anyagot választanak ki magukból. Ellenben az algák egyszerű szervetlen vegyületekből állítanak elő életanyagot, azért jelennek meg mint ártalmatlan, de sőt

mint hasznos üzlettársak, míg a gabonarozsda, az üszög s a bakteriumok veszélyes, betegségokozó s pusztító jövevények hirében állanak rendkívüli kicsinységök daczára is.

E nyilvánvaló viszonyokból láthatjuk, hogy az algák és az illető állatok társas élete biológiai törvényen alapszik. De nem csak az algák társulása, hanem minden együttélés (synbiosis) törvényen alapszik, mely részint a táplálkozás viszonyaira, részint a védelem s önbiztonság körülményeire vonatkozik; a miért is helyesen mondta *De Bary*, ki az együttélés viszonyainak megnevezésére a *synbiosis* műkifejezést alkotta, hogy alatta a különböző szervezetek törvényszerű együttélését kell érteni.

Szintúgy magától jön, hogy az emberi társadalomban is keressük a synbiosisnak megfelelő eseteket! Valóban nagy is a hasonlatosság, melyet a tudalmatlan szervezetek synbiosisa és a társadalmi rend meg egymásra utaltság viszonyai közt észlelni lehet. A különbség mind a mellett áthidalhatatlan, mert az emberi társadalomban a szolgálattétel és kölcsönös függés viszonyait irott törvények és eszmei czélok vezetik, az általam vitatott synbiosist pedig tisztán biologiai törvények s illetve vegy- és természettani körülmények szabályozzák. Amott az önkény és erőszak nem egyszer üli diadalmát, emitt a kérlelhetetlen következetesség miatt kivétel nincsen.

Parády Kálmán.

KÖNYVISMERTETÉS.

Olcsó Könyvtár, szerkeszti *Gyulai Pál.* 1—174. kötet. Franklin-társulat kiadása.

Nem bocsátkozunk a fentírt vállalat tüzetes ismertetésébe; csaknem tíz évi fennállása kedvező jel irodalmi életünk fejlődésére, az olvasó közönség szellemi szükségeire, s tudván, hogy az irodalmi termékek hatása nem nyilatkozik közvetetlenül megjelenésök idejében, e vállalat folytonos gyarapodását bizonyos tekintetben egy szebb jövő zálogául tekinthetjük. Van tehát nemzeti életünk jelenjében egy kies pont, melyen a bús magyar megvonhatja magát, honnan nem vágyódik a múltba, melyet annyira dicsőítni szeret s oly kevéssé ismer. Ime oly időket értünk, hogy Berzsenyi müvei csinos kiadásban bármely vidéki könyvkereskedőnél potom áron megkaphatók. Ki nem ismeri az első kiadás történetét? A legszegényebb tanuló könyves fiókjában ott található Csokonai, Kölcsey, Kazinczy, Kisfaludy Károly és Sándor, Fáy András egy-egy kötete. Épen az *Olcsó Könyvtár* egyik kötetéből értesülünk, hogy harmincz év előtt mily másként volt még minden. «Vannak tájak — írja Kemény Zsigmond, — hová a legszélesebb közönséggel biró munkákból sem téved egy példány is» (Élet és irodalom, Olcsó Könyvtár 159. sz.) Ime egy könyvgyüjtemény, mely nem csak az irodalom-tanulmányozó szükségét, hanem a nagy közönség eltérő ízlését, külömböző hajlamait is szem előtt tartja. Találunk itt honi és külföldi terméket, régit és újat, kiadatlant és ismeretest, költeményt és prózát, regényt és novellát, drámát és szónoklatokat, életrajzot, hirlapi czikket, történeti és kritikai essayt. Wer vieles bringt, wird manchem etwas bringen.

Egy örökké nyilt társalgó terembe léphet a magyar olvasó

kevés költséggel, pártfogói ajánlat nélkül, s a látogatóra még a viszonszolgálat terhe sem nehezül az élvezett szellemi gyönyörért. Kiben a mindennapi élet kellemetlenségei elszibbasztják az életkedvet, kinek érzelemvilágát gyakori csalódások elmérgezték, ki menekülni ohajt a valóságból, hol az embertársi szeretetet betanult udvariasság váltotta fel, hol a közjó nevével önérdek takaródzik, hol hizelgés és rágalom lettek a boldogulás egyedüli eszközei — az előtt nyitva áll ama másik valóság, melynek határait az emberiség élete jelöli, melynek még szomorú képein is a művészet derüje lebeg, melyet fölfoghatóvá s szívhez szólóvá a költői ihlet, alkotó tehetség, a nyelv bája, a földolgozás örökszép alakja tesz. A magyar olvasónak azonban még különös okai is vannak, hogy az irodalom eszményi világát a jelen valóságával összeszőjje. A törekvések, melyek a múlt század közepe óta nemzetünk fönmaradásának biztosítására irányultak, csaknem a legújabb időkig folyton az irodalomból indultak ki s nyertek táplálékot. A nyelven és nemzetiségen ejtett sérelmek erősebben sujtották a magyart, mint az anyagi veszteségek, s valahányszor az erőszak a jövő reményeit elhomályosította, a szabad szóért veszély fenyegetett, mindannyiszor emlékei tárházához fordult, s féltő óvatossággal oly alakba tudta azokat önteni, melylyel meghiusitá az elnyomók őrködő figyelmét és a sujtottak érdekét felköltötte és életreményét növelte. Nevezetesebb íróink műveihez nemzeti történetünk egy-egy szomorú korszakának emléke tapad, az ihlet és műgond alkotásai nemcsak képzeletünk- és szívünkhöz szólnak, hanem nemzetünk és fajunk küzdelmes múltjáról értesítenek. A viszonyok erős nyomását tükrözik vissza íróink és költőink műveik tárgyában és alakjában egyaránt. Állításaink támogatására nem kell messze visszanyulnunk. Az 1848-iki forradalmat követő évek irodalmi mozgalmai, melyeknek műprózánk fejlődése oly sokat köszön, a politikai változások hatása igen erősen megérzik. A forradalom után nemzetünk úgy szólván csak lelki életet élt, de életjelt adnia, mely zálogul szolgálhasson egy csak tűrhetőbb jövőre is, nem volt szabad. A lelkesítés forrásai még megvoltak, de rendes eszközei használatától a hivatottakat a reakczió törekvései

eltiltották. S mégis ez időben írja Csengery ragyogó essayit épen a reformmozgalmakban és forradalomban nagy szerepet vitt férfiakról; Kemény, Szalay, Eötvös ekkor alkotják nagybecsű müveiket; az ötvenes években egymást követik régibb íróink ujabb kiadásai, s Toldy nagy munkásságának nevezetes része is e korra esik. Az irodalom mintegy világosan megczáfolta, mit elleneink hirdettek, hogy a magyar nemzetnek nincs már jövője; s 1859-ben Arany János már azt izeni Nyugat-Európának a távozó Reményivel: «hogy újra érez, újra él e hon —

És élni fog — menny föld minden hatalma
Zuduljon bár fel — mert élni akar;
Öngyilkolásra, hogy többé fajulna
Sokkal önérzőbb a magyar.»

Bizonyára nevetségesnek látszik ma napság okokat felhozni, s módot keresni az irodalom megkedveltetésére. Az olvasmány ma már nálunk is életszükség s a szellemi gazdagság már nálunk is felér az anyagival. S ha az Olcsó könyvtárról szóltunkban, egy kevéssé eltértünk tárgyunktól, kiemelve irodalmunk fejlődése s élete egy sajátságos vonását, ezzel nem annyira a könyveket akarjuk ajánlgatni, mint az olvasás s az olvastatás módját.

Száz év óta nemzeti irodalmunk életében bizonyos folytonosság nyilvánúl nyelv, műfajok s eszmék tekintetében egyaránt. De míg az írók és költők akaratlan vagy leggyakrabban tudatosan elődjeik hatása alá jutottak, mintegy tovább szőve egyéniségök különbségei szerint kisebb-nagyobb eltéréssel, az előbbi kor törekvései és eszméi fonalát, addig a közönség nagy része emberi gyarlóság s az irodalmi érzék fejletlensége folytán rendesen csak az újabb műveken kapott, a szellemi termeket divatárúnak tekintve, csak ideig tartó hasznot merített belőle. Mozgékonnyá vált hirlapirodalmunk, melyből a közönség oly gyorsan értesül az irodalmi ujdonságokról, a közszellemet még jobban elszigetelte a régibb írók hatásától, mintha az igazság s szépség csak új és élő írók kiváltsága lenne. Egy-egy régibb író nevével csak akkor találkozunk a lapokban, ha a kegyelet némi emlékünnepet ül születésük vagy haláluk százados évfordulóján, holott műveiknek megjele-

nése alig méltó alkalmúl szolgálhatna nevük és működésük fölelevenítésére. A fejlődő ízléssel és irodalmi míveltséggel a régibb író munkássága egy-egy újabb szempontból vizsgálható, s újabb irányban hasznosítható. Csakis ily módon, ha a jelent óvatosan összekapcsoljuk a múlttal, remélhető, hogy erős érzék fog képződni az irodalmi hagyomány iránt, mely a közönséget megóvja a szélsőségektől méltánylatban és elitélésben, az írókat pedig a zajos és elbizakodott fellépéstől. E tekintetben az Olcsó Könyvtár terjedésétől igen sokat várhatunk. Az eddig megjelent 174 kötet közt — s ez még külföldi gyüjteményekről sem állítható — egy sincs, mely a maga nemében, becses könyv nem volna. Csak az utolsó füzetekre kell pillantanunk, s meggyőződünk, hogy e vállalat szerkesztésével Gyulai oly érdemeket szerzett, melyek méltán sorakoznak írói dicsőségéhez. Balzac egyik regénye mellett ott látjuk Kemény kitünő fejtegetéseit a regényről, a már említett hirlapczikkekben; a franczia irodalomból ott találjuk még *Coppée* kisebb színműveit Csiky fordításában, *Le Sage Sánta Ördögét* s mellette egy újabb regényt *Grevilletől;* az angol irodalomból Goldsmithtól a *Wakefieldi papot;* a német irodalomból Schillertől Wallenstein halálát s Klapp vígjátékát Rosenkranz és Güldensternt; ott van még Turgenjevtől: Költemények prózában s végre Dugonics itt először kiadott vegyes följegyzései, Fáy András egy vígjátéka, Kölcsey országgyülési naplója, Petőfi beszélyei és a Helység kalapácsa, Csiky egy felvonásos drámája: Anna, s a Budapesti szemle múlt évi folyamából egy essay a magyar emigracziò mozgalmairól 1859—1862 Kossuth emlékiratai nyomán.

Az említett magyar irók némelyikével már az előbbi füzetekben is találkozunk; megjelentek már Kölcsey elbeszélései, szónoki művei és versei, sőt életrajza is egy külföldi irótól Fleglertől, kinek két más műve, a magyar történetirásról és Szalayról a vállalat legbecsesebb kötetjei közé tartozik. Fáynak is, a nagyon elfeledett, s méltatlanúl elfeledett irónak egyik beszélyét alkalmasint több is fogja követni. A Budapesti Szemlének már több közleményei lettek hozzáférhetőbbé a nagy közönségre nézve, azáltal, hogy itt újra lenyomattak, ilyenek: Fraknói történeti rajza

II. Lajosról és udvaráról, Vasiliadis Galateája, Pulszky Ferencz essayje Martinovicsról és társairól. Némely művek előtt becses irodalomtörténeti vagy tájékozó bevezetések vannak, életrajzok vagy az illető művel rokon vagy némileg összefüggő más mű. Kazinczy Bácsmegyeije, Mészáros Kartigamja elé Heinrich Gusztáv irt terjedelmes és tanúlságos bevezetéseket és fölvilágositó jegyzeteket, Flegler művét alkalmasan kiegészíti Sayus Ede dolgozata a magyar történelem kútforrásairól, Körner Zrínyijének fordításához jól illik Kölcsey birálata, Gombos Imre esküvését, Szentjóbi Szabó László Mátyás királyát, Bessenyei Filozofusát Gyulai bevezetései díszitik, Dayka, Kisfaludy Károly, Berzsenyi stb. versei előtt az életrajzok Toldytól vannak átvéve.

Nem folytatjuk a művek további felsorolását, nagy részük különben is ismeretes, s csak az irányra, akartunk figyelmeztetni, melyet a szerkesztő a művek kiválasztásában s terjesztésében követ.

A vállalat egész jelleme arra vall, hogy a legnemesebb irodalmi czél szolgálatában áll. Mívelve óhajt szórakoztatni, olcsón és könnyen tanítani, érzéket akar fejleszteni a magyar irodalmi hagyomány iránt, de nem zárja el az olvasót a külföld nagy irói hatásától, nem hajhászsza az eredetit, de az idegent saját hasznunkra értékesíti; e részben a szerkesztő híven követi mit nem rég kifejtett, «hogy a fordításnak és átdolgozásnak elvi ellenzése nemcsak műveltségünknek ártana. hanem ártana nemzetiségünknek is, mert a fordítás a nemzetiségi eszme kifolyása s gyengítése az idegen nyelv beolvasztó erejének».

Mielőtt olvasóinktól s az Olcsó könyvtártól — legalább újabb füzetek megjelenéseig — elválnánk, épen e szakközlöny olvasói előtt nem restelünk egy óhajtásunknak kifejezést adni. Az iskolai olvasmányokról gondoskodnak a pedagógiai utasítások, a lelkiismeretes tanár növendékei szellemébe oltja az előirt szerző szépségeit, felfogásait, az életről, természetről és világról, de az iskolai évek gyorsan eltelnek, az előirt auktorokat rendesen hirlapi regények váltják fel, a tanár lelkes magyarázatát a hírlapi kritika notice-ai.

Nem lehetne-e útját állani e kárhozatos változásnak, mely az iskolai jeles irókkal a tanár fáradozásait elfeledteti?

Hiszen a tanító legjobban tudja, hogy csak izelítő cseppet adott az olvasmányok határtalan gyönyöréből, mégis mért távozik az iskolából a legtöbb növendék örökre szomja-csillapúltan?

Talán ellenkezik az oktatás rendszerével az iskola kényszerű csekély adományaival szembe állítani az élet naponként növekedő szükségeit? Nem lehetne-e az ifjúsággal úgy megkedveltetni a jó könyvet, a mint azt megérdemli, amily vígaszt és gyönyört rejt magában? Egy-két évtized előtt irodalmi viszonyaink, a könyvek drágasága, még nagyon megszorították a tanító ez irányú törekvéseit, de ma minden tekintetben kedvezőbb helyzetben van, s immár csaknem mulasztást követ el, ha az irodalom fejlődéséből régibb iróink olcsó kiadásából, a külföldi remekművek derék fordításaiból folyó kedvezményt az ifjúság hasznára és boldogítására nem fordítaná. Portia, a Velenczei kalmárban, boldognak mondja magát «hogy tanúlhatásra még nem oly öreg: még boldogabb pedig, hogy nem született tanulni képtelennek». E felfogást a tanár az ifjúságba ültetheti, s igyekezetéért tanítványai hálájánál nagyobb jutalom vár reá: a tudat, hogy embert, honfit és honleányt nevelt.

Balog Ármin.

Irodalomtörténeti olvasókönyv kapcsolatban az olvasmányok fejtegetésével és életrajzokkal. Polgári-, felső leány- és tanitóképző iskolák, valamint az ifjúsági és népkönyvtárak s a nagy közönség számára. Készítette *Dr. Kerékgyártó Elek.* Miskolcz. Forster Rezső könyvnyomdája 1884. (8., 365 lap.) *Ára 1 frt 40 kr.*

«Irodalomtörténeti olvasókönyvem — úgymond a szerző könyve Előszavában — eltér minden e nembeli eddigi műtől Azon alapon áll, melyet az emberi szellem fejlődésmenete mindenekfölött ajánl. Egyszersmind szakít ama napjainkig divatozó beosztással, mely szerint a kedély és érzelem nyilatkozatai az elme tudományos gyümölcseivel összezavarva, apró részletekre tördelve vannak összeállítva. Az ifjúság lelki életét tartja szem előtt mindig; azt akarja megnyerni, arra akar maradandólag hatni. Ezért indul ki az eseményes költésből, ezért tartja nagyfontosságúnak a

gyermek-költészetet is. Nemzeti célokat szintén törekszik szolgálni azáltal, hogy első sorban mindig a nemzeti szellem nyilatkozatait, az úgynevezett népi költeményeket mutatja be, azoknak elemeit és sajátságait ismerteti meg s azokhoz méri a műköltés termékeit. Módszertani tekintetben azt az elvet képviseli, hogy a külvilág költészete a nemzeti szellemnek érvényesülni törekvő helyzeteivel, a belvilágé pedig az egyes költők életfolyamával legyen összefűzve. E czélon kívül az életrajzi szakaszt nevelésbeli elvek gyakorlati feltüntetésére is alkalmazhatjuk. A munka öt szakaszra oszlik: az első az elbeszélő költészet történetét, — a második az érzelmi költészet történetét, — a harmadik a drámai költészet történetét ismerteti összefüggően, alkalmas szemelvényekkel kapcsolatban; a negyedik szakasz prózai olvasmányokat foglal magában, az ötödik végűl jelesebb költőink (24 költő) rövidre fogott életrajzait közli. Hogy mennyiben felelt meg a szerző a maga elé tűzött czélnak, arra nézve nem koczkáztathatunk még ítéletet, mivel az idő rövidsége miatt nem volt még alkalmunk az olvasókönyv áttanúlmányozására. Legközelébb foglalkozni fogunk vele tüzetesen; addig is ajánljuk az iskolai körök jóakaró figyelmébe, melyre hogy méltó lesz, a szerző, eddigi irodalmi munkásságának alapján szabad tán előre is föltételeznünk. —*n*.

Világtörténelem. Középtanodai használatra irta *Dr. Mangold Lajos* tanár. Második kötet: *Középkor.* Budapest. Franklin-Társulat. Második, képekkel és térképekkel bővített kiadás. (8., 202 lap.) *Ára 1 frt 50 kr.*

Mangold világtörténetét az első kötet második kiadásának megjelenésekor méltattuk már. Ezuttal is elmondhatjuk, hogy e munkánál jobb világtörténeti magyar segédkönyvet nem ajánlhatunk tanítóinknak. A könyv kiállítása igen szép, majdnem azt mondhatnók, díszes s ha a sok képet és térképet latba vesszük olcsó is.

A NŐK MUNKÁSSÁGÁRÓL.

Az öntudatra ébredt ember törekvéseinek czélját a boldogság képezi; szerencsés, ki a boldogságot helyes irányban keresi és megalkotására helyes eszközöket használ. Csakhogy egy bizonyos fokig nem külső körülményektől, hanem a bennünk kifejlesztett képességektől, azaz saját lelki világunktól függ, hogy boldogok lehetünk-e vagy nem: azért mondják, hogy a nevelés képesítheti az embert a boldogságra s a boldogtalanságra egyaránt. Az emberek lelki élete, egyénenként, nagyon különböző ugyan, de a boldogság eszméjét még sem fogják fel nagyon különbözőképen. A nagy költők és gondolkozók megegyeznek ugyanis abban, mit az élet ezer példával bizonyít, hogy az embert csak házi köre, csak «otthona» teheti igazán boldoggá. Házi körén kívül lehet valaki ünnepelt, szerencsés, de boldog soha. Nem közönbös dolog tehát sem a felnőttre, sem a gyermekre nézve az, hogy milyen az otthona. Nem közönbös a gyermekre nézve különösen azért, mert életének legnagyobb részét otthon éli le, a legerősebb, legmaradandóbb benyomásokat otthon veszi fel, szóval jellemének, egyéni fejlődésének irányát az otthon, a szülei ház adja meg, s boldogságának alapját a családi nevelés veti meg.

S az otthont, hol a gyermekeknek s az ember boldogságának bölcsője reng, hol a férfi a kenyérkereset nehéz munkája után megpihen, hol új erőt s bátorságot nyer az élet harczaihoz: a szó valódi, nemesebb értelmében a nő munkássága teremti meg. Mégis mily kevesen vannak a nők között is, kik értéke szerint tudnák becsülni azt a munkát, melyet házi körükben a család, a haza s az emberiség javára végezniök kell. De nem is csoda. A közszokás magasztalva emlékezik meg arról, mint lót-fut, fárad a férfi, hogy

családja megélhetését biztosítsa, mint áldozik vérével a hazaszeretet oltárán s mint kormányozza erős kezekkel a társadalmi rendet s erkölcsöket: de ritkán említi fel, hogy a nő otthon más természetű, de hasonló értékű munkát végez, s hogy a családéletben kifejtett munkássága és önfeláldozása által ép oly mértékben kiérdemelheti a haza és a társadalom háláját, mint a férfi. De ha a nő nem ismerte fel mindennapi foglalkozásának fontosságát, nem is lelkesülhet érte s mint a természet és társadalom által rárótt kényszermunkát kelletlenül s tökéletlenül végezi azt. Tökéletlenül végzett munkával csak félsikert arat, s ez kedélyében meghasonlást idéz elő, melynek orvoslását otthon fel nem találván, a nagy zajban hiába keresi. Előidézi a női lélekben a meghasonlást másrészt az is, hogy mindig mindenütt olyan lenéző, kicsinylő szánakozó jóakarattal találkozik. «Csak leány», mondják a nőről, midőn születik; «kár, hogy nem fiú», ha tehetségei fejledeznek; s «egy nőtől ennyit nem vártak», ha kitünteti magát valamiben. A nő érzi, hogy igaztalanúl itélik meg, s ez az érzés örökös elégedetlenség forrásává lesz, vagy nevetséges erőfeszítésekre, kárhozatos túlzásokra ragadja, minden esetben pedig sírját ássa a családi boldogságnak.

«Íme, a modern nőnevelésnek, a nők tudományos képzettségének, a női munkakör szélesbítésének veszedelmes következményei» mondják sokan s a baj orvoslására hajlandók a nőtől megvonni a legelemibb ismereteket s az önfentartás nemes eszközét, a munkát. Pedig a baj nem abban áll, hogy sok ismeretet nyújtanak a nőknek, hogy magas képzettségben részítik s hogy az önerejükön való megélhetésre alkalmat nyújtanak nekik; hanem, hogy nem tanítják meg kedvvel és értelemmel dolgozni. S e baj igen nagy, mert míg a férfit nagy vagyona felmentheti az alól, hogy családjáért dolgozzék, a nőt még ez sem menti fel. Míg a férfi munkátlansága a családra csupán anyagi veszteség, az asszony munkátlansága anyagi és erkölcsi romlás; s míg a dologtalan férfi henyesége által okozott kárt az asszony szorgalma és munkássága kipótolhatja: gyógyíthatatlan bajba dönti a családot és önmagát a dologtalan asszony. Nem élvezetre — de nem is szenvedésre,— mun-

kára, nemes, másra át nem ruházható munkára teremté az Isten az asszonyt: reá bízta a családi tűzhely melegének fentartását, reá bízta a jövendő nemzetségek nevelését s ezzel a legszentebb hivatásra jelölte ki. Munkára teremté, mely nem szerez sem hírnevet, sem vagyont: de a nemes érzelmek egész sorát teremti a szívben; mely nem tartja fen a nő nevét a késő századok számára: de szentté teszi emlékezetét azok előtt, kik munkája áldását élvezék.

Azért, ha az életre akarod a nőt nevelni, dolgozni tanítsd meg. S tanítsd meg arra, hogy ha magát napestig hiábavalóságokkal fárasztotta, azért a szó valódi értelmében még munkát nem végzett, mert minden munkának, a nő munkájának is valami hasznot kell hajtania. Minél míveltebb, minél ügyesebb a nő s minél több az ismerete, annál értékesebb munkát végezhet. S azért nem az a nő mozdítja elő legjobban családja javát, ki minden háztartási munkát egymaga végez, hanem ki a munkát másokkal helyesen meg tudja osztani, s a durvább munkára olcsóbb munkaerőt alkalmaz, hogy maga annál tökéletesebben végezze a legfontosabbakat: a háztartás kormányzatát s a gyermekek nevelését.

Az a nő, ki dolgozni tud és szeret, ki megtanúlta munkája sikerét élvezni, nem hasonlik meg az élettel, nem hasonlik meg önmagával; ki otthona rendezgetésének, a férj által megszerzett javak újratermelésének s megtakarításának gondjaival foglalja el szellemét, annak lelkét nem mételyezi meg az unalom, nem veszteget meg a hiúság, nem ejti hatalmába a nagyravágyás.

Munkássága a legnemesebb példa erejével hat környezetére s nemcsak a család s ez által közvetve az állam anyagi jólétét emeli, hanem az otthonában megteremtett összhang, rend és tisztaság által az esztetikai nemes érzelmek fejlesztőjévé és terjesztőjévé lesz.

A munkája értékét ismerő asszonyt nem vonják vágyai elérhetetlen eszmények után, s ha összeméri is erejét a férfi erejével, nem azért teszi, hogy a férfit illető munkából a maga részére azzal egyenlő részt követeljen, hanem, hogy lelke megnyugvást találjon hivatásszerű munkájának nemes alkotásaiban. Csak az ilyen nő lehet boldog s csak ennek jutott a nemes feladat, hogy boldogít-

hasson; az ilyennek semmi sem csekély, mit otthona, családja javára végeznie lehet, semmi sem nehéz, mit végeznie kell. Ez nem fog elkeseredni, ha a háztartás apró-cseprő kellemetlenségei próbára teszik türelmét; nem elcsüggedni, ha a látszólag eredménytelen munkát naponként újra kezdeni kénytelen; s bár foglalkozása az örök próza, kedélye nem lesz prózai. Tekintetét munkásságának magasabb czéljaira függesztve, kedvet és erőt nyer a meg-megujuló köznapi munkára, s lelkét örök derűvel tölti be a hivatásszeretet költészete; mosolyog, ha munkáját s nemét kicsinyleni hallja, mert tudja, hogy «rendeltetése égi s a *földön* áldva van!»

Sebestyénné Stetina Ilona.

SZEMERE BERTALAN «EMLÉKEZETEI»-BŐL.

Szemere Bertalan egyike volt közéletünk legkiválóbb tehetségű és legérdemesebb egyéniségeinek. Társa volt a negyvenes évek héroszainak és méltó részesük abban a nagy munkában, a melylyel az új Magyarországot megteremtették. A megyei zöld asztal mellett, a napi sajtó és az irodalom útján, a törvényhozó teremben és a kormány rúdjánál egyaránt híven szolgálta hazáját és azokat a szabadelvű eszméket, a melyektől nemzete megváltását remélte. Szerény volt, de önérzetes, magába mélyedő, de ha kellett, tettrekész és fáradhatatlan, kiméletes és gyöngédlelkű és mégis ércznél erősebb s mint a szikla rendíthetetlen. Annyi jelességével ékeskedett a magán- és közélet emberének, hogy a legkitünőbb is irigység és szégyen nélkül vallhatta őt példányképének. Bőven aratta a honfi érdemek koszorúit s méltán siratta meg őt a nemzet mint a honfibánat martirját. Távol van tőlünk az a szándék, hogy Szemere Bertalannak akár politikai pályafutását, akár irodalmi munkásságát a számunkra jutott szűk téren jellemezni akarnók; csak arra óhajtottunk rámutatni, hogy ő olyan ember volt, a kinek gondolatai, érzései és meggyőződései, mint a tenger mélységéből merített gyöngy, tiszták, igazak és becsesek. Nem volt pedagógus, de ismerte az emberi lelket és az életet s művei, mint kincseket rejtő bányák, méltók minden pedadógus figyelmére. «Emlékezeteit» lapozgatván ki-kiirogattam belőlük azokat a szebb mondásokat és magvasabb gondolatokat, a melyek a vallásos és családi életre vetnek világosságot. Szemelvényeim csak esetlegesek s épen nem kimerítők; de azt hiszem, hogy így is méltók tán azok figyelmére, a kik az emberi lélek megismerésére törekesznek és a

zsenge lelkek nevelésében buzgólkodnak. Ti szülék és nevelők, kiket útatok a miskolczi avasi ősegyház közelébe vísz, e góth ízlésű templom keleti oldalánál állapodjatok meg Szemere egyszerű, gonddal ápolt sírhalmánál s emlékezzetek meg róla, a ki elmondhatta a nagy Zrinyi Miklóssal:

«Tanulj én tőlem is nehéz vitézséget,
Tanulj fáradságot s hazádhoz hűséget,
Tanulj tőlem jóságos cselekedetet,
Mástól pedig szerencsét s annak gyümölcsét.»

*

I. A vallási és erkölcsi élet köréből.

A szívbeli vallásosság ég felé a hitnek, a föld felé a jótékonyságnak virágában fejezi ki magát.

*

Valóban drága kincs a hit a jövendő életről, nem annyira magunkat tekintve, kik élünk, mint tekintve azokat, kiket szerettünk és elvesztettünk.

*

Boldog az a nő, ki midőn egy részről az értelmet műveli, másrészről vallásosságban is gyarapszik, s szívét ártatlanságban és gyermekdedségben megőrzi.

*

Asszonyok hősiessége nemcsak a Zrinyi Ilona-féle tettekből áll; áll az azon szelíd és mégis rendíthetlen vallásosságból és lélek-nyugalomból, melylyel a szenvedést tűrni tudják, melylyel fájdalmaikról hallgatnak s melylyel életök számos veszedelemteljes napjait kiállják.

*

A mint ellenemre volt, ha anyám este és reggel imádkozni s énekelni kényszeríte; úgy mélyen hatott rám az, midőn apámat magában elvonúlva, egyedűl imádkozni láttam; midőn öltözködését minden vasárnap hangos és oly kedvteljes énekléssel végzé be; midőn az úrvacsorához soha sem járúlt, ha azon vagy előző napon valami eset haragra gerjeszté: ilyenkor aztán gyermek-

elmémmel azt gondoltam magamban: a ki előtt apám maga így meghajol, annak mégis csak hatalmasnak, fölségesnek, jóságosnak kell lennie, s míg ő semmi vallásos gyakorlásra szóval soha nem ösztönzött, néma példájával reám annál nagyobb befolyást gyakorolt.

*

A politikában épúgy, mint a vallásban, minden hitet tisztelnünk s becsülnünk kell, erkölcsi értéke mindkettőnek arra nézve, ki vallja, nem az elv milyenségétől, hanem a meggyőződés összeségétől és tisztaságától függ.

*

Az erkölcsnek országát lelkében mindenki felállíthatja, erkölcsi szabadsággal mindenki bírhat, a rablánczok között is, minden időben s minden körülményekben egyiránt, mert erre egy dolog segít: a *lelkiismeret*, s ezt megszerezni hatalmában áll minden embernek.

*

Nemcsak az igaz, mit az írás mond, hogy az atyáknak bűnei meglátogattatnak a fiakban harmad- és negyedizigben; hanem annak ellenkezője is, tudniillik az atyáknak érdemei a fiakban megjutalmaztatnak. És ez a gyermekeknek valódi s legtartósb öröksége, mert ezt sem a láng meg nem emészti, sem az árvíz el nem hordja, sem a tolvaj el nem orozhatja soha.

*

Isten s a lelkiismeret után, a gyermekek legcsalhatlanabb s legélesbszemű birái a szülék tanainak és cselekedeteinek. Bár a gyermekész még keveset okoskodik, de az ösztön biztosságával itél némely dolgokban, s ezek közé tartozik a szülők erkölcsi értékének megbírálása, a kik életének a gyermek, bár hallgató, de folytonos szemlélője. Ezért ha valaki igazán érdemel tiszteletet, érdemli az a szüle, kinek élete gyermekei előtt bízvást nyitva maradhat, mint a jó könyv, melyben rosszat nem olvashatni; és ha valaki boldog, boldog a gyermek, ki apjának és anyjának titkos, mint nyilvános, házi, mint házon kívüli magaviseletét ismerni

kénytelen levén, bennök semmit nem talál, mi szeretetét s becsülését iránt ok kevesbíthetné.

*

Nekünk gyermekeinek, sohasem tartott atyánk hosszú erkölcsi s intő beszédeket, mik a gyermekekre nézve oly meddők és oly unalmasak; tette, mi jó, tisztességes és nemes; és mi azt látván, követtük, mert a gyermek mindent, jót és nem jót, utánozni szeret.

*

Ha a gyermek az erényt s hibát valakiben észre veszi, szüleiben veszi azokat legbizonyosabban észre, s a mint a jót, mit bennök talál, kétszeresen szereti, úgy kétszeresen gyűlöli a rosszat melyet bennök lát és ott fájdalommal lát. Úgy rendelte bölcsen a gondviselés, hogy midőn a gyermek az élet nagy tengerére bocsátkozik, ennek mindjárt első magas partfokán a szüléket mint világító tornyokat emelkedni szemlélje, kiknek mind jó, mind rossz tulajdonaik neki hasznára vannak, a mennyiben erényeik az útat jelölik ki, mit a gyermeknek követnie, hibáik pedig az ösvényt, mit kerülnie kell.

II. A családi élet köréből.

Az öröm és boldogság egy családban hasonló a mécshez, mely meggyujtatván, egy szobát megvilágít s midőn az kialszik s a szoba elsötétül, szomorú, fekete lesz, — ez a veszteség és bánat képe.

*

Az anyák szívei előre megérzik a dolgokat, mik történni fognak; hasonlók a vészmadarakhoz, melyeket a közelgő vihar már előre nyugtalanít és gyötör, midőn mások még a láthatár derültségében gyönyörködnek.

*

Az anyai szeretet nem vak, de hű.

*

Az igaz anya csak egyenlően szerethet, mint Isten, kinek érdek nélküli jóságát és szeretetét képviseli a földön.

*

Leirhatatlan örömét az anya mindig leirhatatlan fájdalmakkal szerzi meg.

*

A gyermeki lágy elmébe rendesen az anyák képe s jelleme szokott először benyomódni.

*

A valódi nő, midőn vendégeit körüljárja, egy bűbájos hálózattal látszik azokat összefűzni a kedv és kéj koszorújába. Örömében, kedvében osztozik mindeniknek s boldogságát mindenikkel megosztja. Mint egy hív kertészné ültetgeti köröskörül keblökbe az élv növényeit.

*

Szelleme élénk, szikrázó s társalgása bájos, lenge, mint egy franczia nőé; háziasságát s kedélyességét tekintve, német nőt bámulnál benne; és szíves, vendégszerető, tevékeny asszony ő milyent Isten csak a barátságos magyar síkon teremt.

*

Boldog az a nő, ki midőn egyrészről az értelmet műveli, másrészről a szívet ártatlanságban s gyermekdedségben megőrzi.

*

Nem baj az, ha nem is bír a nő nemének minden fényével, csak ment legyen annak minden gyöngéitől.

*

Szemérem nélkül nincs valódi asszonyiság.

*

Üdvöz légy te csendes házi élet, az emberi kebel legbékésb s legboldogítóbb érzeményeinek szentséges helye! Bár a világ egyebütt is nyújt múlékony örömet és gyönyört, de valóságos boldogság és megelégedés csak csendes körödben terem.

*

Gyermekben, melylyel az ég egy családot megajándékoz, az istenség maga jelenik meg, s a bölcső, melyben az ártatlan teremtés aluszik, a házi oltár, mely a hozzá tartozókat egy új kultuszra vezérli.

*

Miként látjuk, hogy az emberiség nagy történetében minden egyes népfajnak saját szerepe, hivatása megvan, s hogy ez eszmét tovább vive az egyének közt minden személynek a végzet által bizonyos feladás ki van jelölve: úgy látjuk viszont, hogy az egyes nemzetek történetében a külön nemzetségek sorsa külön jellemmel bír. Mindeniknek a maga rendeltetése, typusa, képe, hogy úgy mondjon: drámai alakja megvan. E nemzetség itt bajnokokat és hősöket szült; az ott martyrt nevelt sokat; némely hirtelen előtünt dicsően ragyogva; de mint jött rögtön, el is lobbant hamar; viszont némelyik ügyes volt a haza minden szerencsétlenségeit saját fénye s gazdagsága szaporítására használni fel, és nőtt, gyarapodott a szerint, a mint a közügy hanyatlott; soknak tagjait, mintegy felváltva egymást, az *udvarban* látjuk díszleni, vagy az egyház méltóságaiban, vagy a hadsereg vezérei közt, vagy a forradalmak élén, vagy az írók s költők koszorús seregében, szóval, úgy látszik, mintha a gondviselés minden nemzetségnek különös képességet, hivatást s pályát jelölt volna ki, melyet tagjainak nagyobb része öntudatlanúl is követni kénytelen; és ez egyképen áll nagy mint kis, híres, mint névtelen törzsekre nézve, csakhogy azok tetteit s életét a történet följegyzi, míg ezekéi feledékenységbe merűlnek.

*

A földi fényt ne vesd meg, de azt ne is keresd; a társaság lármás életét ne gyűlöld, de ne is kedveld!

*

Nem nőket illető hivatás rendkívüli ismeretekkel fényleni; de szükséges, hogy a nő kebele a legnagyobb érzeményeket megbírja, minthogy nélküle bátrabb útait a férfiaknak, kikkel mint apával, mint testvérrel vagy mint férjjel élniök kell, nem fognák érthetni.

*

Kevés leány vonúl csendbe és árnyékba, hol nem fog ugyan úgy bámúltatni, de több örömet ád annak, ki fölkeresi; hol nem annyira mulattatni, de inkább boldogítani fog, mert bár — mint a virágnak — színei kevésbbé tündökölnek, de széltől, méhek-

től és fénytől megőrzött keblében illat és balzsam is dúsabban találtatik.

*

A leányt szelíd alakban képzeljük, a liliom tisztaságában, a bárány ártatlanságában, a kikelet virágzó szendeségében; a nő nem fellengő magasságban, sem nem bámúlatra ragadó tulajdonokkal, hanem a mindennapi életben mindennap szükséges erényekért szerettetik, mint a föld minden virága, mit legörömestebb egyenesen keblünkre tűzünk fel, szerető szívünknek körébe.

Közli: Dr. Kerékgyártó Elek.

BERZSENYI KÉT KÖLTEMÉNYE.

KÖLTEMÉNY-MAGYARÁZAT.

Berzsenyi költeményei nem tartoznak azon költői művek közé, melyekkel könnyedén, hamarosan elbánhatik az iskolai oktatás. A nehézség, melylyel e költemények magyarázata jár, különösen megvan az oly iskolákban, melyek nem foglalkoznak az ó klasszikai nyelvek tanításával, s melyeknek nem czéljok a görög-római míveltség mennél behatóbb ismertetése. Itt már az idegen versalak, s a görög-római történetre és mithologiára vonatkozó czélzások, belőle merített képek, jelentékeny akadályokat gördítenek a magyarázó elé. De ha ezeket nem számítjuk is, bármily fajta iskolában nehézséget képez költőnknek ama képekben igen is gazdag nyelve, melyről nem minden alap nélkül mondja szigorú kritikusa, Kölcsey, hogy «a poétai kitételekben gazdag Berzsenyi gyakran dagályos, feleslegvaló s értelemtől üres kifejezésekre téved el». Nehézséget okoz továbbá az is, hogy Berzsenyi korát a mienktől, hazánk történetében azon annyira fontos «huszonöt év» választja el, mely nálunk nemcsak a közintézményeket, hanem a nemzeti érzületet is gyökeresen átalakította. Különösen áll ez a nehézség Berzsenyi úgynevezett hazafias ódáiról, melyeket a költő korának részletes ismerete nélkül magyarázni nem lehet. De azért szembe kell néznünk mindezen nehézségekkel, mert Berzsenyit már a tanításnak oly fokán, a melyen állanak pl. polgári iskoláink felsőbb osztályai, mellőznünk nem lehet. Berzsenyi a magyar nemzet egyik legnagyobb lirikusa, kinek költeményeiben a nemzeti lelkesedés hatalmas hangokon szólal meg s a *fönséges szép* hatását érezteti a lélekkel; és így

iskolai fejtegetésüket nemcsak az irodalomtörténeti szempont, hanem tartalmi becsük is szükségessé teszi.

Költőnknek azon két hazafias ódáját vesszük itt fel, melyek kiváló költői erejök és korjellemző voltukért majdnem minden irodalmi olvasókönyvben helyet foglalnak, t. i. «*A magyarokhoz*» (Romlásnak indúlt stb.) s «*A felkölt nemességhez*» (1797) címüeket. Ezek közül különösen az elsőt nem lehet mellőzni ott, a hol Berzsenyi megismertetéséről van szó.

1. A magyarázónak mindenekelőtt tisztába kell jönni e költemények keletkezésének idejével. A másodikéra nézve nem forog fenn semmi kétség, mert tudjuk, hogy azt a költő 1797-ben írta a szombathelyi táborban összegyűlt felkelő nemesség dicsőitésére; nem így van azonban a dolog az előbbivel, melynek keletkezési ideje ma is vitás kérdés.

Némelyek azt tartják, hogy ezt 1809-ben vagy 1810-ben írta Berzsenyi, s a benne kifejezett keserű hangulatra az 1809-iki híres győri futás szolgáltatott okot. De így nem magyarázható ki, mire vonatkozik a második ódának ez a részlete:

«Méltán búslakodám előbb,
Hogy hérósz eleid nyomdokiból kitérsz,
S régen félt veszedelmidet
Rád huzzák netalán majd buta korcsaid.»

E nehézség azonban elesik, ha elfogadjuk P. Thewrewk Emilnek e tárgyról való (az «Egyetemes Philologiai Közlöny» 1877. évfolyamában megjelent) fejtegetését, ki ez óda keletkezését 1797 előttre teszi s végleges átdolgozását 1810-re. A költő ugyanis ez évben fenjárt Pesten s midőn látta, hogy a régi hatvani kaput s a város falait lebontották és helyükbe házakat kezdtek építeni, akkor írta költeményéhez azt a részletet, mely most a 9. versszakot foglalja el, s melynek két utolsó sora épen ez esetre céloz:

«S hazája feldúlt védfalából
Rak palotát heverőhelyének».

2. Lehetőleg megállapodván így a keletkezés korára nézve, a magyarázónak mennél tisztább képet kell maga előtt alkotnia

történetünk azon korszakáról, melyet a nemzetiségi eszme hanyatlása jellemez, melyben a magyar mohón kapott az idegen szokásokon, erkölcsökön, idegen nyelveken, feledve mindent, a mi az ősi magyar életet alkotta; a mely hibákat és bűnöket ostorozza épen a költő az itt felvett ódák elsejében. A nemzeti szokások ez átalakulását a történeti könyvek, természetesen, nem részletezik apróra; ha ez átalakulási folyamatról egyes képeket akarunk szerezni, oly munkákat kell fölkeresnünk, melyek közelebbről épen ezzel a tárgygyal foglalkoznak. Ilyenek pl. az *Apor Péter* magyar nyelven írt «Metamorphosis Transsylvaniæ»-ja 1736-ból (megjelent az Akadémia által kiadott «Magyar Történelmi Emlékek», *Monum. Script.*, XI. kötetében), s *Gvadányitól* az «Egy Falusi Nótáriusnak Budai Utazása» 1788-ból (újabban megjelent az Olcsó Könyvtárban). Lássunk itt belőlük egy pár jellemző részletet.

Apor az erdélyi dolgokról szól ugyan, de azok nem voltak különben a Királyhágón innen sem. Egy helyütt, a maga trefálkozó módja szerint, azt mondja, hogy «minden esztendőben új meg új mód, avagy a mint a német mondja *náj módi* vagyon, úgy hogy mentől inkább szegényedünk, annál nagyobb titulusra és czifrább paszomántos köntösökre vágyunk, és már az atyáink szokott eledeleit meg sem ehetjük, ha csak német szakácsunk nincsen és különbnél különbféle drága étkeket nem főz». Divatba jött tehát a czimkórság, a ruházatban való fényűzés s a német konyha; kiveszőben volt ellenben a híres magyar vendégszeretet, melyről írja, hogy régebben «olyan emberséges ország vala Erdély, hogy egy pénz nélkül keresztül mehettél volna rajta, mégis mind magad, mind lovad jóllakhatott volna; nem vala híre a vendégfogadónak. Csodálkozva néztünk Kolozsvárott a Középutczában egy házra, melyről mondották, hogy vendégfogadó, azon egy nagy szakács vala leírva késsel a tűzhely és irott fazekak előtt, ... de nem láttam, hogy vendég szállott volna bele». Majd arról szól, hogy a külső csín terjedése egyszersmind erkölcsi hanyatlással járt. «Régen kevés papirosra is (úgy érti, hogy nem épen szabályos levélpapirra, hanem kis darabokra is) írtak barátságos leveleket,

most az aranyos szélű czifra papiroson egymást rágják, ezer hazugságokkal egymást lemocskolják, egymásnak hízelkednek.»

Gvadányinál a falusi nótárius feljön a fővárosba, elmegy az ország házához, együtt látja ott az ország fő rendeit s a körülálló ifjúságot; de mily keserűség fogja el szívét, midőn látja, hogy a magyar mágnások német ruhában, parókás fővel ülnek a tanácskozó terem asztala körül; az ifjak, meg az ország leendő főurai s főhivatalnokai, mind idegen nyelven beszélnek, czifra, tarka öltözetekben állnak ott, úgy hogy francziáknak vagy angoloknak vélte őket a falusi magyar. Majd elmegy estve a szinházba; ott az urak s nők ép oly kirivó öltözetekben voltak, mint a színészek a színpadon. Másnap a barátok templomát keresi föl, de azt hiszi, ott is a színházban van, mert ott is a tollas, tarka öltözetek sértik a szemeit. Hát még a templomi közönség magaviselete! Épúgy nevetgéltek, mint a színházban, egymást köszöntgették, nem az oltárra, hanem hátra tekintgettek, egymással kaczérkodtak. Megnéz egy bálat is: híre sincs ott a magyar táncznak, a magyar ifjak egyre csak a valczert járják. Majd a Dunaparton találkozik egy túri származású köznemes ifjúval: a fején kaskét nevű süveg, zöld szinű rövid köntös rajta, nagy korbács lóg le a nyakáról, melylyel pattogtatni szokott; kezében egy darab csokoládé, abból eszik, ha eltikkad; a felé közeledőt «bon jour»-ral köszönti, pedig többet se tud ennél francziául, hanem most ez a «módi».

E költői képekben lehet túlzás, de mégis elvonhatjuk belőlük, hogy mivé lett az előbbi századok harczias magyarja. A vitéz katonából elpuhúlt divatbáb. A nemzeti szokásokhoz való ragaszkodást az idegenen való kapkodás, az erkölcsi komolyságot azelőtt ismeretlen könnyelmű ledérség váltotta fel.

3. De vajjon nem volt-e már ideje, hogy a magyar levetközve a darabossággal járó harczias modort, az előrehaladottabb nyugoti mívelődés símább formáit sajátítsa el? Ennek a kornak nemzetünk fejlődésében kétségkívül be kellett következnie; csak az volt a baj, hogy a magyar az átalakúlás ez idejében teljesen elfeledkezett hagyományos múltjáról, s a nyugoti kultura formáit nem a nemzeti mívelődés fájába oltotta be. Ha így történhetik,

akkor talán amaz előrehaladottabb míveltségből inkább a belsőt mint a külsőt, inkább az értékest mint a hiút sajátította volna el.

És vajjon mi volt az oka, hogy nemzeti mívelődésünk azon időtájt ily ferde irányt vett? E baj okai részint a nemzetben, részint rajta kívül keresendők. A több százados, folyton tartó harczok, melyeket részint a török ellen, részint alkotmánya védelmére vívott a magyar, végkép kifárasztották erejét, lelohasztották harczi kedvét. A szatmári béke után következő nyugalmasabb élet jól esett a kifáradt magyarnak. Az 1715-iki országgyűlésen könnyen beleegyezett, hogy a nemesi felkelés mellett *rendes katonaság* állíttassék fel, mely bel- és külföldiekből álljon. Ime nyugalmat vásárolt magának önállósága egy részének árán! Másrészt az erdélyi fejedelemség megszüntével a független nemzeti királyság eszméje is elenyészett, s a nemzet gondolkozó része belátta, hogy a magyar, jelen helyzetében, más politikát nem követhet, mint a mely Ausztria felé hajlik. A bécsi udvar s bécsi kormány most megragadta az alkalmat, hogy ha egyébként nem sikerült volt, most békés úton csatolja minél szorosabban Magyarországot a birodalom többi részéhez. Főuraink szívesen látott vendégek lettek az udvari körökben, hol akkor az Európaszerte elterjedt franczia míveltség volt az uralkodó; részben Bécsben telepedtek le, s a mennyiben itthon éltek, tovább plántálták a kün elsajátított idegen erkölcsöket, szokásokat, nyelvet és míveltségi mázt. Ehhez járult, hogy állami életünk nyelvévé a XVII. században s még inkább a XVIII. eleje óta a latin nyelv lett; ezen folytak az országgyűlési és megyei tanácskozások, a felsőbb igazságszolgáltatás; s így történt, hogy középosztályunk, mely úgyis a deák nyelvű iskolákból került ki, még társalgó nyelvnek is a latint vette használatba. A nemzet míveltebb része franczia, német és latin nyelven beszélt, s a lenézett magyar szó csak a pórnép szegény kunyhóiban hangzott. A magyarság színe hűtlen lett nemzetiségéhez! Mentségére talán föl lehetne hozni, hogy a XVIII. század vezéreszméi Európaszerte az emberiség jóléte, a felvilágosodás és a kultura lettek, s jelszava a szabadság, egyenlőség és testvériség. Ennek következtében a nemzetiségi eszme sehol sem

jelentkezett, mert a faj s nemzetiség érzete elmosódott az egyenlőség és testvériség eszméjében. Igaz, de ha Európa nagy nemzeteit létük felől nem fenyegette veszély ezen viszonyok közt, a magyarnak be kellett volna látnia, hogy nemzeti léte forog koczkán. S hogy ezt be nem látta, ez menthetetlen hibája volt.

4. A múlt század végén s a jelen elején nemzetünk közel állott megsemmisüléséhez. Az 1790. körüli fellángolása a nemzeti érzelmeknek csak szalmatűz fellobbanása volt. Míg így a nemzet nagy többsége halálos álomban szendergett: csak egy-két fenkölt lélek, nehány író és költő ápolta lelkében a nemzetiség érzését s hangoztatta, kivált 1772 óta az alvó nemzethez ébresztő szózatát. Közöttük épen Berzsenyi szólt legmegrázóbban honfitársaihoz. A nemzeti ébredés ideje végre 1825 körül, Széchenyi fellépésével, bekövetkezett. De azért, bár viszonyaink e tekintetben ma már sokkal kedvezőbbek, részben még mihozzánk is szólnak ama múlt korszak költőinek intő szavai. Társadalmunk némely köreiben még most is erősebb az idegenhez való ragaszkodás, mint kellene.

5. Miután a tanitó az itt érintetteket átgondolta s tanítványai fejlettségéhez mérten előttök kifejtette: akkor veszi föl a kijelölt ódákat egymás után. Ha a talajt így előkészítve, először minden megállapodás nélkül olvassa is föl a növendékek előtt a költeményt, legalább nagyban már meg fogják érteni s bizonyos öszbenyomást nyernek hallásából. Ezután következik a pontról pontra haladás s az apróbb nehézségek legyőzése. — Én itt versszakonként menve, a fontosabb tárgyi — és nyelvi magyarázatokat fogom jelezni, érintve néhol olyanokat is, melyek inkább a tanitó számára valók.

Vegyük fel először is a «*Romlásnak indúlt*» kezdetű ódát.

1. v. sz. «*Árpád vére*», szókép (synekdoche), e helyett: a magyar nemzet, magyar faj. — «*Egeknek*», szókép (metonymia), e. h.: istennek. — «*Ostorait*», metonym., e. h.: csapásait, büntetését. Az egész v. sz.-ban kérdési alakzat van, s a 7 első v. sz.-ban, egész a 8-ik második soráig, megszólítás (apostrophe).

2. v. sz. «*Nyolcz századoknak*» — a többes szám nyomósítás kedveért. *Nyolcz század:* tehát a költő a királyság felállításától

számítja a rendezett állami élet kezdetét. — «*Vérzivatarja közt*» = véres harczaiban (metaphora); épígy a 6. v. sz.-ban «*fergetegid között*». A «*vérzivatarja közt*» határozó nem az állítmányra, hanem a «*rongált*» jelzőre vonatkozik. — «*Budának tornyai*», Buda vára, s ez ismét a magyar állam helyett; a főváros az ország helyett: metonymia. Buda már az Árpádok alatt is gyakran volt királyi lakhely; fénykorát azonban Mátyás idejében élte. A tatárpusztításig a mostani Ó-Buda volt csak benépesítve; a mostani vár és környéke IV. Béla óta kezdett épülni. — «*Vak tüzedben*» = elvakult indulatoskodásodban, mely polgári háborúkba kergetett.

3. v. sz. «*Elszórja*», tárgy ez állítmányhoz vagy a 2. v. sz.-ból: «*Budának tornyait*», vagy a 3-ikból: «*e várt*». — «*Vipera*», latin szó s mérges fajta kigyót jelent. A «*vipera-fajzatok*» metaphorikus kifejezés nem személyekre vonatkozik, hanem inkább a nemzeti életet megmérgező idegen és romlott erkölcsök értendők alatta; tehát e kifejezés synonym a közvetetlen megelőzővel: «*veszni tért erkölcsöd*», valamint a 7-ik v. szakban: «*benne termő férgek*». E romlott erkölcsöket részletesen is előszámlálja költőnk azon két versszakban, mely ez óda egy előbbi kidolgozásá'an a mostani 9-ik versszakot helyettesítette s mely így hangzik:

«Vallástalanság rút szülemények,
Erkölcstelenség, minden útálatos
Förtelmek áradnak hazánkra,
Régi nemes magyarok porára.»

«Fegyverre termett szép deli ifjúság,
Kardforgatásban nem gyakoroltatik,
Nem tud nyeregben, nem tud áldz
Tátosokon leragadva szökni».

(Lásd a Toldy által eszközlött 1860-i kiadás előszavát és variansait). — «*Ádáz*» = dühös, bőszült, kegyetlen, szörnyű, vérszopó.

4. v. sz. Megfigyelendők a diszítő jelzők, melyek között a «*xerxesi*» egyszersmind metaphorával, a «*világot* ostromló» és a «*napkeletet* leverő» synekdochával van mondva. — «*Tégedet*», t. i. a magyart.

5. v. sz. Ez s az előbbi szakasz felsorolja azon nagyobb csapásokat, melyek a magyar állam fejlődését gátolták, bár azt meg nem semmisíthették. «*Titkos gyilkosaid keze*», czélzás a bécsi kormány azon tagjaira, kik az uralkodóknak, kivált I. Leopoldnak a magyar alkotmány eltörlését tanácsolták; ilyen volt különösen Lobkovicz miniszter, kit végre Leopold száműzött udvarából. — «*Visszavonás*» = a pártoskodások, a polgári háborúk, melyek a mohácsi vész előtt és után annyiszor dúltak hazánkban.

6. v. sz. «*Birkózva győztél*» = kifejtetted minden erődet, szembe szálltál az ellenséggel s győztél. Általában az egész szakasz a régi nemzeti vitézség dicsőítése. Ugyanezt tünteti fel részletesebben a 11. és 12. v. szak.

7—8. v. sz. Úgy látszik, mintha a hasonlatot kifejező mondatszerkezet nem volna szabatos, mert a «*kevély tölgy*» alanynak, abban a mondatban nincs állítmánya. E nehézség eloszlik, ha felveszszük, hogy a rövid, tömött kifejezésmód *szókihagyást* s különösen *kötőszókihagyást* tett szükségessé, úgy hogy e mondacsoport kiegészítve így hangzanék: Nézd, olyan vagy, mint a kevély tölgy, melyet — — le nem dönt, de a benne termő férgek sat.

9. v. sz. «*Sybaríta*» = Sybaris város lakója. E város Italia déli részén feküdt s lakói az ó-korban híresek voltak elfajult, erkölcstelen életökről. — «*Váz*»; így nevezi a nép azt a rongyokba öltöztetett emberi alakot, melyet szőllőkben, kertekben madárijesztőnek állítnak fel. A szó itt ezen átvitt értelmében veendő. — «*Bélyeg*», itt nem megrovó értelemben, hanem e helyett: ismertető jel. — A két utolsó verssorra világot vet P. Tewrewk E. fentebb említett adata; de így is azon általánosabb gondolat rejlik alatta, hogy a magyar nemesség felhagyott vitézi életmódjával s így nem alkalmas a honvédelemre, mely pedig kötelessége volna; e helyett csak a kényelmet keresi.

10. v. sz. «*Őrlélek*»: *őrlélek*, a régiek «nemtő»-je, a latin *genius*. A rómaiak a genius alatt oly isteni lényt értettek, a ki az egyes embert születésétől haláláig kíséri s bajában védelmezi. A nemzet geniusa alatt itt a nemzeti jellemet érti a költő. —

«*Gyermeki báb*», t. i. a fényűzés, czímkórság sat. «*Tárgy*» a régi nyelvben *czélpontot* jelentett; így itt is.

11. v. sz. «*Kar menyköve*», metaphorával *kard* helyett.

13. v. sz. «*Viszontság*» a *viszontagság* rövidebb alakja = visszatérés egyik állapotról a másikra, a kedvezőről a kedvezetlenre s viszont.— Ebben s a következő versszakban a költő, miután kemény vádjait kimondta nemzetére, a vád enyhítése végett a forgandó sorsra utal s az időnek minden emberi nagyságot végre megdöntő hatalmára.

A költemény *alapgondolata* ez: A nemzet, mely megtagadja múltját, elpusztul.

A mi a *szerkezetet* illeti, az összefoglaláskor a következő tagokat vehetjük fel: 1—3. v. sz.: A magyar nemzet, mely a múltban annyi kívülről jövő veszélyt kiállott, most saját bűne miatt romlásnak indúlt. — 4—10: Részletesebb kifejtése az első 3. v. sz. tartalmának. — 11—12: Visszatekintés a nemzeti vitézség dicső korára. — 13—14: Befejezésül: a kemény vádak enyhítése.

6. Tekintsük most meg felvett második költeményünket, melynek alaphangulata amazéval ellenkezőleg nem a csüggedés és vád, hanem a lelkesedés és dicsőítés.

Előre kell itt is bocsátanunk egy kis történeti tájékoztatást. — I. Ferencz királyunk uralkodása alatt a magyar nemzet is részt vett a francziák elleni háborúkban. Már az 1792-i országgyűlés jelentékeny segélyt szavazott meg e háborúra. — 1796-ban a győzelmes francziák elfoglalták Ausztriától Lombardiát s az ifjú Napoleon (1797) már Bécset fenyegette. Ferencz 1796. Pozsonyba országgyűlést hítt össze, s hivatkozva a hős magyar nemzetre, mint a melynek vitézsége mentette meg Mária Terézia alatt a birodalmat, gyors segély-adásra szólította fel újból a nemességet. Előadta, hogy végveszély fenyegeti Magyarországot, mert a franczia nemzet nemcsak minden törvényes kormánynak, hanem az egész nemességnek (a nemesi kiváltságoknak) is megsemmisítésére törekszik. A nemesség kész szívvel megszavazta a szükséges pénzt, katonaságot, sőt a fegyveres nemesi fölkelést is megajánlotta. A király 1797. tavaszán csakugyan fegyverre szólította a nemességet s az

gyorsan gyülekezett s kedvvel tartotta hadi gyakorlatait. A sereg fővezére, tiszténél fogva, József főherczeg nádor (József főhgünk apja s Mária Terézia unokája) volt, ki mellé az ország négy kerülete szerint négy vezér neveztetett; a dunántúli kerület nemességének vezére Eszterházy Miklós herczeg volt. A két dunai kerület hadait, melyek száma 15,000-re ment, augusztus közepén Szombathely táján a király maga is megszemlélte s hadi gyakorlataival teljesen meg volt elégedve. E sereg azonban tényleg nem vett részt a harczban, mert a béke még azon év őszén Campoformióban megköttetett.

Ezt a fölkelő tábort látta Szombathely környékén Berzsenyi is, s láttára gyorsan lángra gyuladt költői lelkesedése. Ő a harczi vitézséget tartotta a magyar nemzet legfőbb erényének, leglényegesebb ismertető jelének, s ennek ébredését látva, ismét reménylett a nemzet szebb jövőjében. Ezen érzelmeit fejezte ki a kezünk alatti ódában.

7. Következik a megállapodás nélküli felolvasás, majd a részletes magyarázat.

«*Nemzetem Istene.*» E kifejezés, melyet népünk s költőink ma is használnak, az ősi pogány hit maradványa, mely szerint a magyarnak külön nemzeti Istene van, mely őt védelmezi. — «*Hálá*» = hála; e szót a régi nyelv s némely tájszólás hosszú véghangzóval használja. — «*Hunyadink*» t. i. Mátyás király. — «*Thétis nagy fia*», t. i. Achilles, kinek anyja Thétis istenasszony volt a görög hitrege szerint. Itt egy görög mytosra van czélzás: A görögök Trója ellen indúltak hadjáratra. Thétis tudta fia végzetét, hogy el kell esnie a háborúban; nem akarta tehát engedni, hogy fia odamenjen a többi hősökkel. Skyrosba, a görög Szigettenger egy szigetére küldi tehát az odavaló királyhoz, Lykomédeshez, s az ifjú hős ott lappangott a király leányai közt leányruhában. Ezalatt a görögök eredmény nélkül küzdöttek, s főpapjuk azt jósolta, hogy Achilles nélkül Trójá̀t be nem vehetik. A ravasz Odysseus most házalónak öltözve a skyrosi királyhoz megy s különféle ékszereket s fegyvereket is rak a leányok elé s egyszersmind harczi zörejt és csatakiáltást hallat. A leányok szétfutnak,

de A.-ben a fegyver látása s a harczi lárma felébreszti a hőst, fegyverzetet ölt magára s Odyseusszal siet Trója alá. — *Chiron* a monda szerint nevelője volt A.-nek, s talán a mondának egy más változata szerint ennél volt A., mikor a fentebbi eset történt vele. — Látjuk, hogy itt már inkább használ költőnk képeket az óklaszikai költészetből, mint az előbbi ódában. Ilyenek még: «*Nubia párducza*», «*Áfrika tigrise.*» — «*Buzdító katonás ruhát*»: a «buzdító» jelsző arra czéloz, hogy már a külső öltözet, maga a katona ruha is ébreszti a vitézi kedvet abban, a ki felöltötte. — «*A jégalpeseken*» stb. Akkor bizonyosan arra volt kilátás, hogy Olaszországba megy harczolni a fölkelt nemesség. — «*E nép — — életet*». A franczia hadseregben zsoldos katonák voltak; a magyar nemes önkéntesen szolgált. — «*Bús* buzogány» = gyászt hozó, halált osztó fegyver. — «*Horgas kardja*»: a régi magyar kard görbe volt, mint most is a nemesi díszkard. — «*Kövér hantjaiért*»: saját földjeért, némesi jogaiért harczol a magyar nemes. «*Hősi bibor süveg*» = hadvezéri veresbársony süveg. — «*Andrásnak ragyogó napja*»: II. Endre alatt jött létre az arany-bulla, a nemesség kiváltságait s egyszersmind honvédelmi kötelességét meghatározó alaptörvény. Innen számítja költőnk a magyar nemesvilág kezdetét; a végső mondat értelme tehát ez; nem szűnik meg az a régi, vitézi nemesvilág.

Költeményünk alapgondolata ez: A feléledt harczias szellem új életre ébreszti a nemzetet.

A gondolatmenet így összegezhető: Él még a magyar. Nincs már okunk vesztét siratni. A fölkelt nemesi sereg leírása s dicsőítése; a győzelmében vetett remény. Míg oly vezéri lesznek, mint Eszterházy, addig nem múlik el hazánkban a régi vitéz nemesi világ. A magyarázó dolga még ügyet vetni a versalakra, rámutatni összegezőleg a költői nyelvre, a műfajra. Befejezésül pár szóval összeköthetné a múltat a jelennel; a régi nemes világ elmúlt, harczias szellemünk beolvadt a kor békés irányába, de azért buzgón ápoljuk nemzetiségünket s haladni igyekszünk előre a művelődés útján. A jelenkor Berzsenyije ma is elmondhatja: *Él még nemzetem Istene.*

Fejtegetéseim, mint ki is fejeztem, inkább a magyarázó előkészületét jelzik, mint azt, mit a tanító belőlük előad. A kiválogatást itt, a bővítést amott a körülményekhez, kivált a tanítványok fejletségéhez s ismeretköréhez bölcsen alkalmazkodó pedagógiai tapintat fogja eszközölni.

Komáromy Lajos.

VEGYESEK.

— *Gönczy Pál, miniszteri tanácsos úr e hó 23-án meglátogatta a pozsonyi felsőbb leányiskolát.* Egy egész délutánt töltött ott, minden tantárgyból meghallgatva a növendéksereg rögtönzött vizsgálatát. A kérdezgetést a magas vendég látható örömmel maga vezette s eltávozta előtt figyelmesen megtekintette az intézet helyiségét s felszerelését. A kitüntető látogatás annál inkább megörvendeztette az intézet vezetőit, mert a tanácsos úr a tapasztaltak fölött mind a növendékek előtt mind pedig a tanári testület előtt teljes megelégedését nyilvánította, s őket a további buzgóságra és kitartásra lelkes szavakkal bátorította.

— *A magyarországi néptanitók Eötvös* alapjának jótételeményeit, a még érvényben álló régi alapszabályok értelmében a III. egyetemes tanitói gyűlés végrehajtó bizottsága fogja a folyamodók közt kiosztani f. év junius hó 1-én délelőtt 9 órakor kezdődő közgyűlésen Budapesten, a VI. ker. sugárúti állami polgári iskolai tanitónőképző intézet helyiségében. E közgyűlésre alólirottak tisztelettel meghívjuk úgy a nevezett bizottság fővárosi tagjait, valamint a vidéki tanitó-egyesületek képviselőit. Egyuttal tisztelettel felkérjük a vidéki tanitó-egyesületek képviselőit arra, hogy a mennyire lehetséges, vegyenek részt a közgyűlés előtt való napon (szombat, május 31-én) délután 4 órakor az ősz utczai, községi iskolában tartandó közp. bizottsági gyűlésen is, mely a jótételemények kiosztására nézve a javaslatokat megállapítani van hivatva. Péterfy Sándor, Lakits Vendel, Luttenberger Ágost, Somlyai József.

— *A «felső nép- és polgári iskolai tanítók és tanítónők egyesületé»-nek alakuló közgyülését f. é. jul. 4. és 5. napjain fogják megtartani.* A szervezésre felkért bizottság f. hó 15-én ez ügyben ülést tartott, s számba vette a különböző vidéki polgári iskoláktól a gyülés megtartásának idejére beérkezett véleményeket. A pünkösdi szünidő mellett szavaztak: Sz.-Fehérvár, Nagy-Kőrös, Arad, Ipolyság, Kőszeg, Szombathely, Kecskemét, Nagy-Rőcze, Oraviczabánya. — A nagy szünidő eleje mellett nyilatkoztak: Zay-Ugrócz, Félegyháza, Keszthely, Modor, Szegszárd, Liptó-Szt.-Miklós, Cs.-Szomorja, Kézdi-Vásárhely, Huszt, Temesvár, D.-Szt.-Márton, Nagy-Szőllős, Deés, Versecz, Turócz-Szt.-Márton és B.-Gyarmat. — A nagy szünidő vége mellett Siklós s esetleg Nagy-Rőcze. Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy *a «Polgári iskolai tanárok országos egyesülete»* julius 3. és 4-én tartja meg közgyülését.

— E hó 24-én megható ünnepély folyt le a budapest-sugárúti és a győri tanítónőképző intézetekben. Mindkét intézetben igazgatónőjük — Zirzen Janka és Kasztner Janka nevenapját ünnepelték a növendékek a szokott őszinte melegséggel. A győri ünnep részleteiről a következőket irják nekünk:

Reggel 8 órakor, a szokott tanítási időben, a tanártestület vezetése alatt az idei növendékek, számos helybeli s vidéki tanítónő, az intézet volt növendékei, a gyakorló iskola növendékei fogadták az ünnepeltet. Nagy Gizella szombathelyi tanítónő szép beszédben üdvözölte növendékei nevében s megkérte őt, hogy a volt és az idei növendékek körében gyüjtött 400 frtnyi összeget az országos tanítói árvaháznál «Kasztner Janka alapítványa» czímén elhelyezhessék. Utána Szegfi Ilona negyedéves növendék meghatottan köszönté fel az igazgatónőt, kinek tanítványai ragaszkodásának zálogául egy Tompa virágregéit tartalmazó müvészies kivitelű albumot nyujtott át. Ez albumot Szombathy Fanny tanárnő tervezete alapján az intézet összes növendékei készítették, melyben minden virágregét az arra vonatkozó kép díszít. A gyakorló iskola egyik növendéke pedig társai nevében egy szép bokrétát nyujtott át. A tanári kar nevében Mocsári Gerő tanár üdvözölte lelkes beszédben a szeretett igazgatónőt s kérte, hogy a tanártársai által felajánlott

Dante Divina komédiáját Doré Gusztáv rajzaival fogadja el. Kasztner Janka igazgatónő minden egyes üdvözletre a meghatottság hangján s könyes szemekkel felelt. Tíz órakor kezdődött a növendékek hangversenye, melyre a tanítóképző intézet igazgatótanácsán kivül az ünnepeltnek csak legbensőbb tisztelői hivattak meg. A több ízben zajos tapsokkal félbeszakított s kitünően sikerültnek mondható hangverseny a hallgatókban oly élénk hatást tett, hogy a tanítónőképezdei énekkar, a közönség mind zajosabb kérésére, a műsorozatba fel nem vett több népdalt rögtönzött s az Abt induló vándordalával fejezte be a hangversenyt. Legutoljára Nogáll Károly püspök, mint az intézet gondnoka s lelkes pártfogója, rövid, de magvas beszédben nyilvánította örömét a lefolyt ünnepély felett s feltüntetvén az igazgatónő vallásos és polgári erényeit, a növendékeknek követendő például ajánlotta.

— *Az országos kisdedóvó egylet* ez évi rendes közgyülése gróf Szapáry Gyuláné elnöklete alatt május hó 4-én folyt le. A mult évi közgyülés jegyzőkönyvének felolvasása után, az ebben érintett telekvételre vonatkozó pontot illetőleg tudomásul vette a közgyülés, hogy a főváros a kisdedóvó képezde kiterjesztésére kért szomszédos telket leltári áron adja át az egyletnek; de a közgyülés viszont kéri a tanácstól, hogy a vételár lefizetése után a telek adassék át azonnal az egyesület rendelkezésére. A mult évi működésről a választmány jelentése en bloc fogadtatott el. A jelentés örömmel konstatálja, hogy a falusi menedékházak tavaly megpendített eszméje már sok helyütt megvalósult; mintegy 40 helyen létesült ilyen egy év alatt s a kisdedóvók terjedését korántsem gátolja. Az egyesület nagy tevékenységet fejtett ki a kisdedóvás országos elterjesztése körül személyes agitációk által is. A jelentést felolvasó titkár P. Szathmáry Károly jelenté, hogy a folyó év nyarán a Duna és Tisza közti országrészt látogatja meg s közelebb Bajára, Zomborba és Szabadkára megy, mely helyeken a kisdedóvás ügye újabban igen melegen karoltatik fel. Felsorolja a múlt év alatt létesült állami és magán kisdedóvóintézeteket is a jelentés; s tudatja, hogy a pénzügyminiszter kilátásba helyezte a falusi menedékházaknak a legközelebbi állami sorsjáték nyere-

ményében való részeltetését. Az egylet a mult évben segélyezési czélokra 3264 frt 50 krt fordított. A képzőintézetben a mult évben 35-en nyertek kisdedképzői oklevelet s az egylet 29-et helyezett el állomásra, a tavaly és előbbi években végzettek közül. — Csávossy Béla pénztárnok által felolvasott pénztári jelentésből kitünik, hogy 1883-ban a bevételek 42,707 frtot, a kiadások 31,014 frtot tettek; tehát a maradvány 11,692 frt. Az egylet vagyonmérlege 152,684 frt tiszta vagyont tüntet fel. Az 1884-ik évi budgetet 7204 frt 7 kr bevételi többlettel állapították meg. Ezután P. Szathmáry Károly ajánlatára másodelnökül az elhunyt gr. Ráday Gedeon helyébe báró Radvánszky Bélát választották meg.

— *A szepesi szeretetház.* Iglóról a tervezett szepesi szeretetház bizottsága kéri mindazokat, a kik gyüjtő íveket kaptak és ezeket még vissza nem küldték, hogy ne késsenek az ívek visszaszármaztatásával. Eddig a következő adományok folytak be a szeretetházra: négy alapitó tag után 4000 frt, 173 pártoló tag után 6770 frt, — 457 rendes tag után 2840 frt, — a megyei hatóság gyűjtése 2006 frt, — egyéb adományokból 1817 frt: *összesen 17,441 frt.*

— *Egy nemeslelkű nő végrendelete.* Bujanovics Jánosné, szül. Koppi Mária, a fővárosban nem rég elhúnyt jótékony nő végrendeletében majdnem egész vagyonát jótékony czélokra hagyta. A végrendelet értelmében 120,083 frt 40 krnak szétosztása Tisza Kálmán miniszterelnök és gr. Szapáry Gyula, pénzügyminiszter tetszésére van bizva.